

pania, Roma ipsa venerabilis, cujus etiam in hac parte principatus est, quod Deum sicut sequi voluit, agnovit. Confitebor ipse quod non sine mœrore dictum est, solum dissentiebat Illyricum; utinam quod errasset, non exstaret exemplum! Utinam illud incolume Arianæ legis Mursinense oppidum permaneret, et non ad iudicium quondam erroris miseri concidissent, quia ipsos erudisset auctores, ne præcipua irati numinis ultione procumberent: periculose, mihi crede, divina tentantur. Venerabilis memoriæ D. Valentinianus pater clementiæ tuæ, hoc fide fideliter imperavit. Nihil ille attingere voluit, quod bene constitutum videbat. Hi certe sub eodem episcopi jam fuerunt. Quæ tanta mutatio, ut qui antea sacerdotes, nunc sacrilegi iudicentur? Iisdem certe præceptis, iisdem sacramentis dicati, eadem fide credunt, qui B Justius eos, qui a catholica Ecclesia Arianorum interpretatione discesserint, errorem suum vera religione mutare, quam recte sentientibus suam immittere pravitate.

^a EPISTOLA VALENTINIANI IMPERATORIS AD PINIANUM.

(D. Const. Ep. Pont., col. 659.)

Qua Sirici Romani antistitis electionem approbat.

¹ Abe, Piniane charissime nobis.

Populum Urbis æternæ gaudere concordia, et optimum eligere sacerdotem, populi Romani esse credimus instituti, et nostris gratulamur advenire temporibus. Proinde quoniam religiosum Siricium

¹ Ave.

² Forte noluerint.

^a Rescriptum hoc e Vaticano codice erutum Baronius ad annum 385, n. 6, in lucem emisit. Pinianus, cui inscribitur, Augustini epistolis 124, 125, et 126 celeberrimus est. Hunc anni 386 mense Julio, et anni 387 mense Junio Urbi præfectum fuisse constitutiones imperiales fidem faciunt. Sed eundem ante mensem Julium prædicti anni 386 hac dignitate decoratum non fuisse, leges Salustio præfecto Urbis datæ, quæ mense Junio anni 386 consignantur, argumento sunt. Quamobrem Tillemontius t. X, pag. 788, Pinianum vicarii potius, quam præfecti, vel alio affini munere tum functum fuisse conjectat. cum hoc ei rescriptum Valentinianus dedit. Nec deest idonea ratio, cur alteri a præfecto negotium illud commissum D

A quantæ ex hoc discordiæ excitabuntur! quantæ contentiones oborientur! quam crebræ ac pestiferæ seditiones! quanta et quæ pervenientia ad Deum vota iustorum! cum inter christianos (quod dictu nefas sit) quædam persecutionis imago nascatur. Videris in quam partem hanc sedulitatem nostram interpreteris. Nullo certe majori genere curam meam circa clementiam tuam probare tibi possem, quam si te hortor, ut desinas. Puto enim recognosces, quod nemo hoc suaderet inimicus. Hæc amabiliter a nobis dicta esse opto ut intelligas, spero quod credas: unde æquum admodum est, ne sancto numini dicata convellas. Italiam omnem, et venerabilem Romam, cæterasque provincias suis ecclesiis, suis sacerdotibus reddas, neque te medium interseras, cum fas sit B Justius eos, qui a catholica Ecclesia Arianorum interpretatione discesserint, errorem suum vera religione mutare, quam recte sentientibus suam immittere pravitate.

antistitem sanctitatis sic præesse sacerdotio voluerunt, ut Ursinum improbum acclamationibus ² violarent; nostro cum gaudio memoratus episcopus ipse permaneat, Piniane charissime ac jucundissime: si quidem magnum innocentæ et probitatis exemplum est, in una acclamatione et ipsum eligi, et cæteros improbari. Data ² vii Kalendas Martii.

² Februarii 23 die.

fuerit, maxime si Symmachus præfecti munus, quod anno 384 ab eo gestum esse constat, necdum posuerat. Manifestum quippe est Valentinianum, ubi primum Siricii electionem rescivit, calculo suo illam approbare festinasse, adeoque rescriptum istud ad mensem Februarium anni 385 esse referendum. Huiusmodi autem opus imperator Symmacho præfecto demandare prudens noluit; quia et Gentilis erat, et eo quod Christianis infestus esset, ut in Notitia epistolarum nomine, Damasi § 19 exposuimus, novissime ad imperatores delatus fuerat. Iteratæ Ursini molitiones, rescripti huius exigendi necessitatem imposuerunt, quo novi schismatis semina citius opprimerentur.

SERMONUM ARIANORUM FRAGMENTA ANTIQUISSIMA

IN RESCRIPTIS MEMBRANIS REPERTA ET NUNC PRIMUM CUM IDONEIS REFUTATIONIBUS EDITA ^a.

(Mati Coll. t. III, part. n, p. 208.)

FRAGMENTUM PRIMUM.

Nuper me, charissime frater, de calumniatoribus admonendum censuisti ^b adversus fidem nostram,

^a Fragmenta hæc partim ex Ambrosiano codice rescripto, partim e Vaticano item rescripto proferruntur, ut dixi in prologo. Ambrosianæ quidem sunt codicis paginæ 47, 48, 19, 20, 23, 24, 25, 26, 29, 30, 31, 32, 115, 116. Reliquæ Vaticana. Superfuisse hæc Ariana fragmenta, saltem in palimpsestis, nemo mirabitur, dicente Hilario lib. adv. Const. ff. 7: *Impiissimis Arianorum blasphemias plenæ omnes eccle-*

quæ est vera, dicentibus, quomodo vos unum Deum dicitis esse, et iterum, filium habere Christum adseritis? Necessè, si filium habet Deus, et uxorem

siarum chartæ, plénique jam libri sunt.

^b Spatium est vacuum in codice trium brevis laterculi versicolorum, quem ego hiatum conjecturaliter explevi, habita spatii ratione. Causa lacunæ est, quia solebant veteres auro vel succo aliquo scripta exordiri, quæ materia in conscribendo deinde palimpsesto evanuit.

habet¹, aut certe femininus est, et aliunde concepit et genuit filium. Ecce vos dicitis jam plures deos; quomodo nos insultatis, quod deos dicimus esse²?

Hæc nobis³ opponere sacrilegos, a vobis didicimus. Quapropter necessarium arbitravimus⁴ et illorum occurrere errori, et tuam instruere sanctitatem de spe nostra, quam gerimus. Nec enim potuimus amplius contradicere, desiderante⁵ sanctitate tua veræ fidei conscriptam accipere instructionem: non tamen ex nobis, sed secundum divinarum scripturarum traditionem, per gratiam Dei omnipotentis, auxiliante domino nostro Jesu Christo, subministratione spiritus sancti, qui dividet⁶ gratias sine hæsitatione credentibus Deo per Christum⁷. Præsumpsimus itaque orationibus tuis confidentes, bonum esse quoque desiderium Sanctitatis tuæ probantes; cui, adveniente Domino, satisfacere festinavimus, charissime frater: quoniam sæpius suggerente atque frequentius importuno, jam amplius dissimulare non potuimus: non sublimitate sermonis, vel compositæ orationis verbo confidentes, quorum omnino studium non habuimus⁸; sed ad misericordiam Domini confugientes, ad cujus gloriam loqui proposuimus, credentes ei qui dixit: *Dilata os tuum, et ego adimplebo eum*⁹. Et iterum dicente propheta: *Dominus dedit¹⁰ verbum evangelizantibus virtute multa*. Et iterum: *Non vos estis qui loquimini, sed spiritus Patris vestri*. Loqui itaque et nos sacrilegorum⁹ permovit insultatio: tuæ quoque charitatis compulsi importunitas. Qui autem dedit os ad loquendum, potens est et nobis orationibus tuis subministrare verbum, ut gratia

¹ Ita cod.

² Cod. *vobis*.

³ Sic activa forma etiam in juris fragmentis vet.

⁴ Cod. *desiderantes*.

⁵ Ita cod. pro *dividit*, ut infra loquetur pro loquitur. Nimirum pro sæpe occurrit in quarti sæculi scriptis.

⁶ Hic relinquitur breve spatium.

⁷ Ita cod. *eum*.

⁸ Ita cod. ut alibi.

⁹ Hanc esse objectionem ethnicorum constat. Cæteroquin eadem aliquando processit etiam ab hæreticis Anomæis, quorum putida vel potius *αισχρο* verba recitat S. Hilarius lib. contra Const. ff. 13. Porro ineffabilem esse Filii Dei æternam divinitatem neque humanæ similem, late dicit idem Hilarius de Trin. in, 17, sqq. In Breviario fidei adversus Arianos sic: *Si Ecclesiam interrogas de Patre quid sit, dicit Deum: sed et Filium et Spiritum sanctum dicit Deum; et tamen non dicit tres Deos, ne gentibus comparetur, qui plures deos conjungunt. Credamus Scripturæ dicenti, quia Deus unus est: et si unus major, alter minor est, ut Ariani dicunt, unus dici non potest; inæqualitas unitatem excludit. Unitatem facit æqualitas virtutum; trinitatem proprietas personarum*. Videtur etiam Arnobium de Deo tria et uno, Ferrandum ep. Casin. ff. 2, et Fulgentium de Trin. c. 2.

¹⁰ Indisertum et Ineruditum se dicit hic Arianus, qui sine dubio episcopus credendus est. De hac quidem affirmatione lectores fragmentorum, prout videtur, judicabunt. Cæteroquin de veterum episcoporum doctrina insignis est Hieronymi locus de Ariani nominatum loquentis episcopis in dialogo adv. Lucif. ff. 11: *Revera de Platonis et Aristophanis sensu in*

A ipsius consoli oportune¹⁰ ad communem loquamur utilitatem, et gloriam ejusdem factoris naturæ nostræ. Nam sanctæ ac divinæ Scripturæ profundos atque infinitos habentes in se thesauros, lucentes non requirunt; dicente Domino: *Scrutamini Scripturas, quoniam in ipsis vitam æternam putatis habere. Et hæc sunt quæ¹¹ testimonium perhibent de me. Et non vultis venire ad me, ut vitam æternam habeatis?* Et iterum: *Qui credit in me, sicut dixit Scriptura, flumina¹² de ventre ejus fluent aquæ vivæ*. Ait autem et hoc Dominus noster Jesus Christus: *Ego sum lux hujus mundi: qui sequitur me, in tenebris non manet, sed habebit lumen vitæ*. Hunc sancti prophetæ solem justitiæ pronuntiaverunt. Hic est itaque sol justitiæ Christus Filius Dei. Hic¹³ est lumen verum, quod illuminat omnem hominem, veniens in hunc mundum; quod tenebræ non comprehenderunt. Hic in mundis cordibus lucet, limpido autem videtur oculo animi in unigeniti singulare atque incorruptibile¹⁴ propria natura, qui omnibus cupientibus evidentissime¹⁵ ostendit unius veri Dei scientiam dicens ad Judæos: *Quomodo potestis credere, gloriam ab invicem accipientes? et gloriam ab uno Deo non queritis*. Et iterum ad patrem ait: *Venit hora; honorifica filium tuum, ut et filius honorificet te; sicut dedisti ei potestatem omnis carnis, ut omne quod dedisti ei, det illis vitam æternam. Hæc est autem vita æterna, ut cognoscant te solum et verum Deum, et quem misisti Jesum Christum*¹⁶. Cognoscere itaque necessarium est eos, qui volunt esse christiani, unum verum Deum, qui est sine initio ingenuus solus; et unigenitum filium ejus in sua propria ac singulare genita natura verum Deum obedientem¹⁶

⁹ Cod. *sacrilegum*.

¹⁰ Ita cod. cum unica *p*, ut in aliis antiquis codd.

¹¹ Cod. *qui*.

¹² Ita hic cod.; at idem alibi *fluenta*.

¹³ Ita cod.

¹⁴ Ita cod.

¹⁵ Cod. *ævidentissime*.

¹⁶ Ita cod.

episcopatum alleguntur. Quotus enim quisque est, qui non apprime in his eruditus sit? Denique ex litteratis quicumque hodie ordinantur, id habent curæ non quomodo Scripturarum medullas ebibant, sed quomodo aures populi declamatorum fuscis mulceant. Accedit ad hoc quod Ariana hæresis magis cum sapientia sæculi facit, et argumentationum viros de Aristotelis fontibus nutuatur. Confer Ambrosium de fide 1, 5 et 13, qui Arianos ex philosophia omnem impietatis suæ traxisse colorem, vimque sui veneni in dialectica constituere similis dicit.

^c Hunc locum evangelicum pervenuste interpretatur Augustinus contra serm. Arlan. ff. 1: *Illud quod in Evangelio scriptum est, et ut cognoscant te unum verum Deum et quem misisti Jesum Christum, hoc eum dixisse accipiendum est. Ut te et quem misisti Jesum Christum cognoscant unum verum Deum. Quia et de Christo dictum est a Joanne, Ipse est verus Deus et vita æterna. Sed contra Arianos, quorum caput erroris erat, unum esse Deum verum patrem, prodest in primis recitare Tertulliani antiquissimi hominis, qui multo ante Nicænum concilium, atque adeo antè natum Arium, scripsit, locum palmarum et classicum de Filii vera divinitate atque homousia cum patre*

atque subditum ^a voluntate atque natura ingenito Deo patrique suo. Quia igitur diximus secundum Scripturarum traditionem unum verum Deum, sicuti et est secundum veram rationem unus Deus ^b, unus rex, unus dominus, unus creator et opifex universalitatis. Quia solus igitur sine initio eminentem ^c possidens potestatem, solus non eget aliquid ^d, solus nou est sub lege alterius, neque exspectat mandatum; solus non habens superiorem ^e, si se nec æqualem nullius fecit; qui est totus non natus Deus, totum natum filium fecit; per quem omnia creavit, sicut scriptum est: *Omnia per illum facta sunt, et sine illo factum est nihil*: creator creatorem, Deus Deum totius creaturæ subjacentem et obtemperantem in omnibus mandatis suis. Hunc non proficientem in posterum, sed statim perfectum, sicut diximus: quem potuit totam virtutem et totam sapientiam in substitutione filii consignans, sicuti scriptum est, quem Pater consignavit Deus. Inde etiam imaginem Dei invisibilis hunc Apostolus prædicat, invisibilem suam virtutem sive sapientiam ostendentem Deum in substantia Filii. Ergo quantum potuit Deus virtute et sapientia ostendit in Filio: unde Apostolus Dei virtutem et Dei sapientiam docet esse filium: non illam ^f igitur, quæ in invisibile Deo est, sine initio

¹ Cod. *aminentem*.

² Ita cod.

³ Ita cod.

⁴ Cod. *illa virtute sapientia*.

⁵ Deest in cod. non.

⁶ Cod. *regi*.

Deo. Sic ergo Apolog. cap. 21: *Hunc (λόγος) ex Deo prolatum didicimus, et prolatione generatum, et idcirco filium Dei et Deum dictum EX UNITATE SUBSTANTIÆ. Nam et Deus spiritus: et cum radius ex sole porrigitur, portio æ: summa: sed sol erit in radio, quia solis est radius; nec separatur substantia, sed extenditur. Ita de spiritu spiritus, et de Deo Deus, ut lumen de lumine accensum. Manet integra, et indefecta materis matrix, etsi plures inde traduces qualitatum mutueris. Ita et quod de Deo profectum est, Deus est et Dei filius, et unus ambo. Ita et de spiritu spiritus, et de Deo Deus: modulo alterum, non numero; gradu, non statu fecit; et a matrice non recessit, sed excessit. Iste igitur Dei radius, ut retro semper prædicabatur, delapsus in virginem quamdam, et in uero ejus caro figuratus, nascitur homo Deo mixtus; et cum spiritu instructa nutritur, adolescit, affatur, docet, operatur, et Christus est. Alium Tertulliani classicum æque locum habemus in libro ad Praxeam cap. 2, quem librum theologicæ studiosis familiarem esse oportet.*

^a Quomodo Filius subiectus dicatur Deo Patri, catholice expliit at Hilarius de Trin. xi, 30, 43. Lege etiam Cyril. thesaur. assert. 29. Tum eandem doctrinam exponit Ambrosius de fide lib. v, 13-15, evidenter ostendens Christum Patri non nisi secundum carnem dici subiectum. Et quidem cap. 14, ait: *Non igitur præjudicet, quia subiectus dicitur: non præjudicat quia servus legitur, quia crucifixus asseritur, mortuus prædicatur: quia cum moretetur, vivebat; cum subiceretur, regnabat; cum sepeliretur, resuscitabat*. S. Zeno tract. 6, ff. 4, contra Arianos: *Non deminutiva, sed religiosa subiectione est Filius Patri subiectus, cum quo coæternitatis omnipotentisæque una substantia, una æqualitas, etc.* Denique prædictus Hilarius lib. xi, ff. 6, queritur de Arianis qui Scripturarum locutionibus de Christi humanitate ad infirmam eum divinitatem abutebantur: *Dispen-*

namque virtutem sive sapientiam ^c; sed sedentem in dextris Dei, ut esset a Patre accipientem, Filium dilectionis Dei, quem diligit Deus. Nihil illum fraudavit, cui omnia tradidit, sicuti Evangelium prædicat: *Pater diligit Filium, et omnia tradidit in manu ejus*. Filius etiam omnia suscipiens a Patre, super omnes, ante omnia, cum omnibus patrem adorat. Hunc igitur suscipimus per Scripturas Deum esse totius creaturæ: natum subditum Deo non nato ^d: dominum totius creaturæ natum, ministrum vero Domini non ^e nati: regem totius creaturæ natum sub potestate regis ^f non nati; lumen verum natum, subjacens luminis non nato inaccessibili: sapientiam natam obtemperantem in omnibus solo ^g sapienti non nato: creatorem natum sub creatore non nato: pastorem bonum totius creaturæ, natum agnum Dei non nati: vitam natam vivificantem totam creaturam volente Patre, subjacentem ^h solo vivo sine initio Deo, sicuti dicit Filius: *Sicuti Pater habet vitam; in semetipso habet et non accepit; ita et Filio dedit vitam* ⁱ habere in semetipsum ¹⁰ incomparabilem in sua impropria nata substantia; sicuti Pater in sua non nata substantia, incomparabilis esse dignoscitur. Unum ergo et unum ¹¹ confitemur Deum, non duos Deos ^o: non enim dicimus duos non natos, aut duos patres.....

C ⁷ Ita cod. hic et infra pro *solū*.

⁸ Cod. *subjacente*.

⁹ Cod. *vita*.

¹⁰ Ita cod.

¹¹ Ita cod., et sic etiam in fragm. iv.

sationem assumpti corporis rapiunt ad contumeliam divinitatis, et impietatis causas arripiunt de salutis nostræ sacramento. Quod si apostolicæ fidei tenaces essent, intelligerent eum qui in forma Dei esset, assumpsisse formam servi, etc.

^b Sequentes blasphemias, quarum summa est, Filium diversum esse a Patris substantia, solumque Patrem esse verum Deum, prolixè castigat coarguitque Hilarius toto libro quinto de Trinitate. Confer etiam Aleuin. Conf. fid. part. iii, 2.

^c Doctrina ariana huic similis est apud Hilarium contra Auxentium ff. 6, multisque in locis innuitur etiam apud Eusebium Cæsariensem. Sed age opponamus impio Ariano orthodoxum nostrum Augustinum de Trin. vii, 12, sic loquentem: *Credat in Patrem et Filium et Spiritum sanctum, unum Deum, solum, magnum, omnipotentem, bonum, justum, misericordem, omnium visibilium et invisibilium conditorem. Neque cum audierit Patrem solum Deum, separet inde Filium aut Spiritum sanctum: cum eo quippe solus Deus, cum quo et unus Deus est: quia et Filium cum audimus solum Deum, sine ulla separatione Patris aut Spiritus sancti oportet accipere. Atque ita dicat unam essentiam, ut non existimet aliud alto vel majus vel melius vel aliqua ex parte diversum. Confer. Aleuin. Conf. fid. part. i, 15.*

^d Augustinus coll. cum Maximino Ariano ff. 14: *Profiteor, sicut dicis, Patrem unum; sed non ideo sunt diversæ naturæ atque substantiæ, quia ille non natus est, ille natus est.*

^e Respondet Arianus justæ Catholicorum accusationi, quam apud Ambrosium de fide i, 1, cognoscimus: *Unum ergo Deum, non duos aut tres Deos dicimus; ut impio Ariano hæresis, dum criminatur, incurrit. Tres enim deos dicit qui divinitatem separet Trinitatis. Cum Dominus dicendo: *Ite, baptizate gentes in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti, unus esse**

FRAGMENTUM II.

... beneficia Christi adjuvantem orationem creditum, et interpellantem pro hisdem gemitibus innarrabilibus, et adducentem sanctos ¹ ad Filium, perducendos per Filium ad Patrem. Sicuti dicit sanctus apostolus Paulus: *Nullus potest dicere Dominum Jesum, nisi in spiritu sancto.* Et filius designat: *Nullus potest venire ad Patrem, nisi per me.* Necesse est ergo nos hanc trinitatem confiteri. Spiritus sanctus Filium magnificat, sicut Filius dicit: *Ille me honorificavit, quia de meo accipiet, et annuntiabit vobis.* Et Filius Patrem honorificat, sicuti dicit: *Ego te honorificavi super terram; manifestavi nomen tuum hominibus quos mihi dedisti.* Hic ergo Spiritus manet in universis sanctis, sicuti dixit Filius: *Ego rogabo Patrem meum, et alium advocatum dabit vobis, ut vobiscum sit in æternum, spiritum veritatis, quem mundus accipere non potest; quoniam non videt eum, neque novit illum: vos autem agnoscitis eum, quia apud vos manet, et in vobis est.* Manet ergo, sicuti diximus in universis sanctis non divisus, sed integer: nec enim dividi potest illa natura: qui enim compositus non est ex membris, nec dividi potest, sed integer in omnibus perseverat. Nam Spiritum sanctum Deum non dicimus ^a, quia nec Scriptura dicit; sed subditum Deo filio ^b, et mandatis illius filii in omnibus obtemperantem, sicuti Filius Patri. Et quemadmodum Pater totam virtutem et totam sapientiam et

¹ Cod. sanctum.

² Ita cod. sine aspir.

Trinitatem potestatis ostenderit. Nos Patrem et Filium et Spiritum sanctum confitemur; ita ut in Trinitate perfecta et plenitudo sit divinitatis et unitas potestatis. Eandem criminationem urget Ambrosius I, 13: *Nunc videamus quo distant a gentilibus Ariani. Illi Deos appellant disparem sexu, dissimiles potestate; isti Trinitatem asserunt differentis divinitatis et dissimilis potestatis, etc.* Denique lib. v, 3: *Ariani dicendo Patris et Filii discretam esse substantiam differentemque, duos utique Deos asserunt.* Objectionem Catholicorum pessimo effugio vitabat Eusebius contra Marcel. lib. II, p. 109, definiens duas substantias honore disparem; quasi vero sic non duos faceret deos, majorem unum, minorem alterum.

^a Respondet Ariano huic Nicetas Aquileiensis, quinti sæculi homo, a me nuper e Vaticano codice evulgatus, in opusculo suo de Spiritu sancti potentia (id est persona, ut loquitur Victorinus comm. in ep. ad Galat. IV, 6, et contra Arium lib. III, 17). In eo quippe excellenti aureoloque scripto Nicetas, postquam e sacris Scripturis attributa divina Spiritus sancti recitavit, sic vincenter concludit p. 26: *Faciam itaque recapitulationem dicturus: si de Patre procedit Spiritus sanctus; si liberat; si sanctificat; si Dominus est; ut dixit Apostolus; si creat cum Patre et Filio; si vivificat; si præsipientiam habet, sicut habet Pater et Filius; si revelat; si ubique est; si adimplet orbem terrarum; si habitat in electis; si arguet mundum; si judicat; si bonus est; si rectus est; si de eo clamatur: hæc dicit Spiritus sanctus; si prophetas constituit; si consolator est; si abluit et justificat; si tentatores suos interficit; si is qui in eum blasphemaverit, non habet remissionem neque in hoc sæculo neque in futuro, quod utique Deo proprium est; si hæc ita sunt, imo quia vera sunt, quid a me quaeritur ut dicam quid sit Spiritus sanctus, cum per operum magnitudinem, quod est ipse se manifestat? Non utique alienus*

A bonitatem in substitutionem Filii consignavit, ita et Filius totam virtutem et totam sapientiam in Spiritu sancto, Patre jubente, monstravit. In illo itaque Spiritu sancto arcangeli ² et angeli, et omnes virtutes spirituales, et omnes sancti adorant Filium, et per Filium Patrem. Ita enim et Filius post resurrectionem: mysterium tradens salubre Trinitatis discipulis suis dicit: *Data est mihi omnis potestas in cælo et in terra. Euntes docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti: docentes eos servare omnia quæ mandavi vobis: et ecce ego vobiscum omnibus diebus usque ad consummationem sæculi c.*

FRAGMENTUM III.

.... Pater singularis, simplex Spiritus, solus bonus, solus habens immortalitatem ^d et lumen habitat inaccessible ^e; ita et filius in sua unigenita natura, quam a Patre accepit, singularis est. Omnia quæ post illum et per ipsum providentia Dei facta sunt, incomparabile ^f eminentia melior est; ita ut nihil eorum quæ per ipsum facta sunt comparari possit ad eum; quia Deus est omnium, vivificans omnia voluntate Patris. Hic ad patrem suum non comparatur ^g, a quo ut sit vita omnium consecutus est: neque ad illum, sicut diximus, aliud quidquam comparari posset, quæ ut essent et ut vivant, per ipsum voluntate Dei consecuta sunt: quorum prior est Spiritus sanctus paraclitus ^h, providentia Dei per

³ Cod. inaccessibleem.

⁴ Ita cod.

est a Patris et Filii sanctitate, qui non est ab operum virtute alienus: frustra illi nomen divinitatis negatur, cuius potestas non potest abnegari: frustra prohibeatur eum cum Patre et Filio venerari, quem confiteri cum Patre et Filio ipsa veritate compellor. Leges aliam recapitulationem de Spiritu sancto apud Fulgentium ad Trasim. III, 35. Confer Didymum de Trin. II, 6: Augustinum de Trin. I, 13; Ambrosium de Spiritu S. III, 18, 19; Hilarium de Trin. I, 29; XII, 55 sqq.; Leonem Magnum serm. 75 et 76. Et quidem baptismi formula a Christo præscripta demonstrat apprimè Spiritum sanctum Deum, ut passim Patres observant, quos inter magnus Basilius de Sp. S. cap. 10.

^b Negat hoc refutatque docte Augustinus contra serm. Ar., cap. 20 sqq., quem locum tum propter prolixitatem recitare supersedeo, tum quia Arianus nullam effati sui confirmationem hic ponit.

^c Explicit opusculum. In codice enim relinquunt spatium vacuum ante paginam expletam, cum asteriscis, quæ sunt duo finis indicia.

^d Sic Arianus quidam loquitur apud Hilarium de trin. VI, 4: *Novimus unum Deum solum infectum, solum sempiternum, solum sine initio, solum verum, solum immortalitatem habentem, solum optimum, solum potentem.* Ipsismet verbis loquitur Arius apud Ambrosium epis. 10, clas. 1. Atque hoc erat Ariana hæreseos fundamentum, quæ ab his attributis Filium excludebat.

^e Solita Arianorum blasphemata hæc est, a qua ne Eusebius quidem abest, heu nimis Arianus deditus, Comm. in ps. LXXXVIII, p. 560. Sed enim nos audiamus papam nostrum Leonem Magnum serm. 75, dicentem: *Detestamur Arianos, qui inter Patrem et Filium aliquam volunt esse distantiam.*

^f Imo Didymus de Trin. II, 6, ff. 1, cum Joho demonstrat, non Spiritum sanctum esse primam creaturam, sed Satanam.

Christum factus ^a melior et major cæteris omnibus, in tertio loco post Patrem et post Filium in sanctis Scripturis pronuntiatur. Hic Spiritus in tertio loco singularis atque solus in sua singularitate dinoscitur. Tales ¹ neque ad Christum Filium Dei factorem naturæ suæ comparari posset ^b : neque ad (illum) de cæteris, qui per illum providentia Dei ut essent acciperunt ², comparatur aliquid : singularis est enim sanctificans virtus. Hic Spiritus non est Deus ^c nec Dominus, quoniam nec creator : nec enim eorum quæ non erant, ut essent, aliquid fecit, nec facere potest ; quoniam non est Deus, sed minister Christi Filii Dei sui ^d : in hoc ministrans, ut ea quæ per Christum voluntate Dei facta sunt rationabilia sanctificet, et illuminet, et doceat, et mandata Christi retinere commoneat, et omnibus credentibus gratiam dividat : adjuvat infirmitatem orationis nostræ, et pro nobis postulat gemitibus ^e inenarrabilibus ², et nutu Christi remittit ⁴ peccata pœnitentibus, et adducit ad veram et certam scientiam Christi. Hic a se non loquitur, sed ⁵ quæcumque audierit, loquetur ⁶, et docet, et futura annuntiat cre-

¹ Ita cod. pro *talis*.

² Ita cod.

³ Ita cod.

⁴ Cod. *remit*.

⁵ Cod. *sæd*.

^a Spiritum sanctum non esse creaturam, late demonstrat Didymus de Trin. II, 6. Lege etiam Fulgent. contra Fáb. fragm. xxxiv. Breviter Hilarius de Trin. XII, 55 : *Spiritum sanctum nunquam dicam creatum*. Didymus de Sp. S., Hieronymo interprete, ff. 4 : *Ipsa vox Spiritus sancti subjacentis essentiæ demonstratrix est ; Patri Filioque Socia, et a creaturis penitus aliena*. Tum ff. 8 : *Si Spiritus sanctus ostenditur, et in propria subsistit essentia, increatus et infectus ostenditur*. Denique ff. 13 : *His ita dissertis, alterius substantiæ a visibilibus et invisibilibus creaturis Spiritus sanctus ostenditur*. Si autem hoc verum est, impiissime quidam inter omnia connumerant Spiritum sanctum ; dicentes in eo quod omnia per Verbum facta sunt, significari etiam Spiritus sancti facturam. Lege etiam ff. 14.

^b Pergunt blaspheмиæ Ariani contra Spiritum sanctum ; ob quas refutandas sufficit etiam Nicetas Aquileiensis a me, ut dixi, nuper editus.

^c Sic negant Spiritum sanctum esse Deum Ariani apud Augustinum contra Maximin. II, 12. Porro idem Augustinus de Trin. I, 13, ait : *De Spiritu sancto collecta sunt testimonia, quibus ante nos qui hæc disputaverunt abundantius usi sunt, quia et ipse Deus et non creatura. Quod si non creatura, non tantum Deus, sed etiam verus Deus. Ergo Patri et Filio prorsus æqualis, et in Trinitatis unitate consubstantialis et coæternus*. Spiritum sanctum dictum esse Dominum in Scripturis demonstrat Ambrosius de Sp. S. II, 1 ; III, 14, 15. De Spiritu autem sancti divinitate pressius concludit cit. lib. cap. 18, 19. Tum legendus est Didymus ff. 18 sqq. et Fulgentius contra Fab. fragm. xxix.

^d Ariatorum hæc doctrina summatim scribitur in Hieronymi dialogo contra Lucif. ff. 9 : *Arianus aliud nihil credit (claudite quæso aures qui audituri estis, ne tantæ impietatis vocibus polluamini) nisi in Patre solo vero Deo, et in Jesu Christo Salvatore creatura, et in Spiritu sancto utriusque servo*. Fulgentius ad Trasim. III, 34 : *Deus illos tormentis est interminabilibus traditurus, qui sancti Spiritus naturam a substantia Patris Filiique discernunt; ut vel omnino cum personaliter esse*

A dentibus. Hic Christum dominum et Deum suum profitetur esse dicens : *Dixit Dominus Domino meo ⁷: sede ad dextram meam, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum*. Et iterum ad Christum Deum suum dicit idem Spiritus : *Sedis ⁷ tua Deus in sæculum sæculi; virga æquitatis virga regni tui; dilexisti justitiam . . .*

FRAGMENTUM IV.

.... ut cognoscat mundus quod diligo patrem ⁸; et quomodo mandatum mihi dedit Pater, sic facio. Illud itaque quod sæpius dictum est, ego in Patre et Pater in me, non unam substantiam, sed duo significat, Patris ingentiam et Filii unigentiam ⁹, et ideo intelligitur Filius in sinu Patris quod sentitur in charitate ¹⁰ B atque in potestate illius qui omnia tenet : ipse autem est infinitus : hic et illum circumtenet. Ille ⁹ vero omnium, quæ post illum et per ipsum facta sunt, a Patre accipiens potestatem ¹⁰, circumtenet universa. Non est igitur unus et ipse Pater et Filius : qui circumtenet, et qui circumtenetur ¹; ingentis, et unigentis; genitor, et qui genitus est; qui mandat, et

⁶ Ita cod. pro *loquitur*; ut *talis* pro *tales*.

⁷ Ita cod.

⁸ Cod. *Patre*.

⁹ Cod. *illius*.

¹⁰ Cod. *potestate*.

non putent; vel tanquam ministrum, meriti prorsus inferioris existiment. Lege eundem Fulgentium contra Fab. frag. III, ubi *subministrationem distinguit a ministerio*.

^e Id est *gemere et postulare non facit*, ut adversus Arianos interpretatur Augustinus op. contra Maximin. I, 9; II, 19; nec non Fulgentius contra Fab. fragm. v. C ^f Perversa hæc Ariani hominis interpretatio est. Non enim Spiritus sanctus sic in persona propria loquitur de Christo, sed loquentem potius facit Davidem : propheta autem patrem loquentem cum filio introducit, ut hæc psalmi cix verba vulgo intelligunt ecclesiastici Patres.

^g Hem subtilitatem ridiculam Ariani hominis! Rursum tamen hinc patet quam necessarium sit ex Ecclesiæ Patrumque consensu divinas Scripturas interpretari. Sed audiamus Hilarium de Trin. III, 23 : *Audis, Ego et Pater unum sumus. Quid discindis et distrahis Filium a Patre? Unum sunt: scilicet is qui est, nihil habens quod non sit etiam in eo a quo est. Cum audis Filium dicentem, Ego et Pater unum sumus, personis rem accommoda, gignenti et genito professionis suæ permittite sententiam: sint unum, ut sunt qui genuit, et qui genitus est. Cur naturam excludis, cur veritatem interimis?* etc. Lege eundem lib. III, 4; VII, 40; IX, 52.

^h Hoc pertinet ad eandem hæresim Arianam, quod Filius non natura, sed adoptione et charitate sit; quam passim refutant Patres; et quidem Hilarius contra Const. ff. 9. Faustinus autem in libro fidei cap. II, 5 : *Hæc vestra, Ariani, doctrina est, hæc vestra interpretatio singularis, hoc secretum, hoc fidei vestræ mysterium: Adoptione, inquit, Christus est filius et non verus filius*. Pergit deinde ad refutationem Faustini, atque inter cætera notabilia dicit : *et ne forte unum de adoptivis crederes, amputavit (Joannes ev.) sensus impii occasionem, cum eum dixit non solum filium, sed etiam unigenitum filium. Hoc nomen non habet socios: et licet dicantur alii filii, adoptione tamen, non natura, sunt filii. Sed Christus solus unigenitus Filius est, quia solus Filius est, non adoptione, sed natura; non nuncupatione tantum, sed et genere*.

ⁱ Hanc fere objectionem hæretici cujusdam Ano-

qui mandatum accipit et obtemperat; qui dat, et qui datum suscipit; qui jubet et qui jussionem¹ obtemperat; qui mittit, et qui mittitur; qui visus est, et quem nemo vidit hominum nec videre potest; qui Impassibilis est, et qui pro nobis passus est; qui resurrexit a mortuis, et qui eum resuscitavit Pater; qui ascendit super cœlos Filius, et qui numquam descendit Pater; qui sedet in dextera Dei, et qui jussit eum in dextera sua sedere Pater; Filius qui negavit se scire diem illam^a, et Pater qui in sua posuit potestate; qui judicaturus est Filius, et qui neminem judicat Pater, sed omne^b judicium dedit Filio^b. Noli ergo errare; non est unus et ipse Pater et Filius, neque duo æquales secundum alii^c erroris assertionem, sed unus et unus^d Pater. Est enim ingenitus solus et sine initio^e, et non sunt duo sine initio dii, aut duo æquales, aut duo patres, aut duo fratres, aut duo filii; sed unus ingenitus Deus, omnipotens Deus, qui solus est et dicitur verus, et solus

¹ Ita cod.

² Cod. omnem.

³ Ita cod.

⁴ Ita cod., ut in fine fragmenti 1.

mœi refert Hilarius contra Const. 13: *Quantum enim Filius se extendit cognoscere Patrem, tantum Pater superestendit se, ne cognitus Filius sit. Quibus recitatis, tumultus exortus est. Vigilus autem Tapsensis de Trin. lib. vi, ed. Chiff. p. 284, sic: Ariani dicunt, non totum Patrem posse capi a Filio, vel conspici. Ego credo quod sicut Filius in Patre est, et a Patre totus videtur, ita et Pater a Filio totus videtur, et totus est in Filio. Eandem objectionem Arianorum copiose dissolvit salseque irridet Augustinus contra Maximin. II, 9. Denique Isaacus in libro fidei ait de Filio: Quomodo creditur minor, qui inæstimabilis, immensus, et infinitus est?*

^a Arianorum celebre argumentum, quod late optimeque dissolvit Hilarius de Trin. IX, 56 sqq., quâ ff. 71 sic concludit: *Scientia apud Deum, non cognoscendi id quod nescierit intelligentia est, sed loquendi. Et per id quod solus Pater scit, Filius non intelligitur nescire; cum Filius idcirco nescire se dicat, ne et alii sciant; et Patrem ob id solum dicat scire, ne et ipse non nesciat. Si enim tunc cognovisse Deus dicitur amari se ab Abraham, cum hoc non celavit Abraham; necesse est, ut et Pater diem, ob id scire dicatur, quia non celaverit Filium; Deo scientiam non de repentina cognitione sumente, sed in tempore protestante. Si itaque et diem Filius secundum sacramentum nescit, ut tacet; e contrario necesse est, ideo diem Pater solus ostendatur scire, quia non tacet. Lego etiam Ambrosium de Fide lib. v, 16.*

^b Nempe non agnoscit hic hæreticus attributa distinctionesque personarum divinarum. Præterea quæ de Christo homine prædicantur, ea confundit cum divinis ejusdem prædicatis. De his autem præclare Augustinus contr. serm. Ar. ff. 4.

^c Recole p. 213, n. 2. Augustinus contra Maximinum Ar. I, 3: *Tu de Patre solo vis intelligi quod scriptum est, Solus habet immortalitatem, tamen et Pater et Filius habent immortalitatem. Alioquin si eam non habet Filius, Pater eam non dedit Filio, etc.*

^d Augustinus cont. a serm. Ar. ff. 1: *Ariani cum Dominum nostrum Jesum Christum fatentur quidem Deum, sed Deum verum et cum Patre unum Deum nolunt fateri, duos nobis inducunt deos diversæ disparisquæ naturæ; unum verum, alterum non verum. Eadem dicit Fulgentius contr. Fab. frag. XI et XXXIII, et prædictus Augustinus contra Maximinum I, 4; II,*

A bonus, et solus habens immortalitatem^e, et lumen habitans inaccessible^f. Solus igitur in sua singularitate tales^g est, et alter non est tales sine initio^h Deus^d, et omnitenens, et solus auctor omnium. Deus etiam est et Filius Dei unigenitus natura, voluntate Dei et Patris sui verus invertibilis, sed unigenitus creatus et factus et genitus^e ab ingenito Deo, Deus omnium quæ post illum et per Jesum facta sunt providentia Dei et patris ejus. Pater autem et Filio Deus est, cujus et auctor est, et omnium; et ideo solus verus Deus^f, quia Dei Deus est^g, et tenet Filium in sua potestate, et omnia subjecit sub pedibus ejus secundum Apostolum; et dedit illi nomen quod est super omne nomen. Et ideo Pater unus Deus, qui neque potestatem, neque ut esset ab alio accepit, sed est quod erat sine initio ingenitus^h, omnitenens Deus. Hunc igitur sanctæ Scripturæ pronuntiant unum Deum et Dominum, et unum bonumⁱ, et solum habentem immortalita-

⁵ Cod. initium.

⁶ Cod. inaccessibleem.

⁷ Ita cod. pro talis.

⁸ Cod. initium, ut supra.

13; denique Boethius de Trinitate, sub initio.

^e Ambrosius de Fide I, 16: *Nunc ipsos Arianos interrogo, utrum idem putent esse genitum quod creatum? Si enim idem dicunt, nihil utique distat generare et creare. Ergo quoniam et nos creati sumus, inter nos et Christum et elementa, nulla distantia est. — Si autem distat inter creatum et genitum, ut ego arbitror, cum legerimus genitum, non utique idem et genitum intelligimus et creatum. Idem demonstrat Ambrosius op. cit. I, 13, ff. 85, et v, 3. Lego etiam Cyrillum Thesaur. assert. 28.*

^f Contra hanc blasphemiam legitimus in Nicæno Symbolo de Filio, *Deum de Deo, Deum verum de Deo vero.*

^g Pessimum et retro jam memoratum Arianorum dogma qui Patrem solum proprie Deum (nam Filium aliter quodammodo deum dicebant) late refutat invictaque Hilarius de Trin. lib. v. Tum contra Auxentium ff. 6: *Volunt enim hunc suum Christum non ejus divinitatis esse cujus et Pater est, etc. (quæ ibi legenda sunt ob erroris perspicuam intelligentiam), ut id quod unum esse Filius et Pater in Evangeliiis prædicantur, in voluntatis tantum sit et charitatis societate, non in divinitatis veritate, etc. Si Deum verum Ariani prædicant Christum, Deum sine fraude confessi sunt: quod si Deum dicunt, et negant verum; tribuunt nomen, et adimunt veritatem. Quanquam igitur impiissimis eorum blasphemis, etc. (Nursus Hilarius lib. vi, 4, 5, profert Arianorum fidem blasphemam, cujus fundamentum erat unum Patrem esse verum Deum. Denique Ambrosius de Fide III, 4: *Sais claret et solum Deum non esse Patrem sine Filio; et solum Deum non intelligi Filium sine Patre.**

^h Audi, Ariane, Fulgentium de Incarn. ff. 4: *Sine initio est æterna generatio Patris, sine initio æterna natiuitas Filii, sine initio æterna processio Spiritus sancti. De Dei enim Patris æternitate, quæ sine initio manet, talis est utique natiuitas Filii, et processio Spiritus sancti, ut et illa natiuitas et illa processio cœterna sit illi origini, in qua initium non habentis potuit inveniri. Et de Fide ad Petrum ff. 10: *Pater de sua natura sine initio genuit Filium.* Legesis etiam Victorinum comm. ad Philipp. p. 63.*

ⁱ Argumentum Arianum dissolvit Ambrosius de Fide II, 1 sqq.: *Scriptum est, inquit (Ariani) nemo bonus nisi unus Deus. Scriptum agnosco, sed littera errorem non habet: utinam Ariana interpretatio*

tem ^a, et lumen habitantem inaccessible ¹. Non quia Filius non sit Deus nec Dominus, sed quia Pater et Filius ² Deus est ^b, et omnium; Filius autem Deus est unigenitus et Dominus omnium quæ per ipsum facta sunt, et bonus, et benignus, immortalis etiam et immutabilis natura. Sed hæc omnia a Patre consecutus est, et in omnibus obediens invenitur Deo Patrique ³ suo. Non itaque dicuntur Pater et Filius unus Deus ^c, sed Pater solus dicitur unus Deus, qui et Filius Deus est, sicut dictum est, et omnibus: Filius autem Patri non est deus, sed omni creaturæ Dominus et Deus est Filius: Patrem autem adorat, et petet ⁴ et colit ⁵, et gratias agit, et debitor est, quia propter ipsum et vivere se declarat, et omnem accepisse potestatem ab eo gloriatur in cælo et in terra, secundum evangelicam traditionem, ubi refertur Jesus ad samaritanam mulierem dicens: *Nos adoramus quod scimus, vos autem adoratis quod nescitis* ^d. Et orantem Christum Patrem suum frequenter ostendit evangelica traditio; et gratias agentem Patri suo, et dicentem manifestat: *Gratias tibi ago, Pater, quoniam exaudisti me, et ego scio quia semper me exaudis*. Ergo semper adorat, quia semper sibi exaudientem Patrem proficitur. Adverte itaque evangelicum sensum, quoniam gratias agit ^e manifeste Jesus propter eos qui adstant; sicut ipse declarat dicens ad Patrem suum: *Etenim ego scio quia semper me exaudis; sed propter eos qui adstant dico, ut sentiant quia tu me misisti*. Attende itaque studio, et vide ^f salubrem traditionem quod Christus cognosci vult quod est, non dicatur quod non est: qui enim dicit Christum quod non est, prævaricat notitiam ejus qui est. Noli itaque errare: non enim illi qui unum et ipsum pronuntiant Patrem Jesu Christo majorem, cognoscunt Patrem ipsius, secundum Domini et Salvatoris nostri Jesu Christi sententiam dicentis: *Si diligeretis me, gauderetis utique,*

¹ Cod. *inaccessibilem*.

² Cod. *Filius*; sed infra corrigitur.

³ Cod. *Patreque*.

⁴ *Petet pro petit*; ut retro *talea* pro *latis*.

⁵ Ita cod.

⁶ Ita cod. *nempe e pro i*.

⁷ Cod. *vides*.

⁸ Ita cod.

⁹ Ita cod.

non haberet! Apices sine crimine sunt, sensus in crimine. Summa vero responsionis Ambrosianæ est, quod Christus ita scribere dixerit, a quo non Deus, sed homo credebatur. Tum pergit dicere: *Non igitur a Domino bonitas negatur, sed talis discipulus refutatur. Nam cum scriba dixeret, magister bone; respondit Dominus, Quid me dicis bonum? id est quem Deum non credis, non est satis ut donum dicas*. Sic etiam Cyrillus Thesaur. assert. x; Paulinus aquil. contra Fel. III, 10, 11. Argumentum Arianorum prælixitis adhuc dissolvit Augustinus contra Maximin. II, 23, qui locus utiliter sane legetur.

^a In brevulario fidei sic: *Dicunt Ariani, ideo major est Pater, quia est immortalis. Interrogandi sunt, utrum Filium in substantia deitatis suæ mortalem esse fateantur. Quod si dixerint, quam contra rationem dicant, omnis homo agnoscere potest, qui etiam humanam animam immortalem esse non ambigit*.

^b Hoc utique fatetur Hilarius de Trin. V, 37: *Deo, ex quo sunt omnia, Deus nullus est: Filio autem Deus*

A quia vado ad Patrem, quoniam Pater meus major me est ^e. Cum hac igitur scientia Patris et Filii et Spiritus sancti hanc, quæ in præsentem psalmo ^f promittitur, habitationem in tabernaculo Domini et in monte sancto ejus requiem oportet nos studio requirere: quoniam quæ sine macula anima est, illam quæ in excelsis ^g ducit potest ambulare viam, de quo superius tradidimus, et limpido et simplice oculo et illud potest iter celebrare, et ea quæ præparata sunt semper intueri ^h bona, secundum quod dictum est: *Ubi est thesaurus tuus, ibi erit et cor tuum*. Videt ⁱ etiam semper largiorem bonorum Deum, sicut dictum est: *Beati mundo corde, quoniam ipsi Deum videbunt*. Hoc est itaque quod dictum est, *qui ingreditur sine macula et operatur justitiam*. Instruxit quales ¹¹ debet esse qui ad eorum, quæ in cælis præparata sunt, bonorum possessionem festinet: deinde velut gradus ¹² tradet ¹³ mandata, quoniam qui in altum ascendunt, per gradus ascendere videntur; et primum super proximiorum ascendens gradum, in sequentem accedit: deinde tertiarium et quartum, quousque ad destinatum perveniat, quod sine labore facere non potest. Itaque qui in excelsis habitationem apprehendere desiderant, labores pietatis atque sudores cum omni ¹⁴ studio instare debent, ut ad destinatum pervenire possint. Post immaculata igitur scientia pietatis facta anima ¹⁵ in operibus bonis adornare atque instruere eam debent qui eum, qui ¹⁶ in excelsis ducit, celebrare cupiunt iter; secundum quod dictum est: *Sic luceat lumen vestrum coram hominibus, ut videant vestra bona opera et glorificent Patrem vestrum, qui in cælis est*. Secundum hanc sequentiam respondens Dominus, exponet ¹⁷ et qui desiderat in excelsis habitare, qualis debeat esse, vel quid operari ¹⁸, dicens: *Qui ingreditur sine macula et operatur justitiam, loquens veritatem in corde suo*.

¹⁰ Num pro *videte*?

¹¹ Ita cod. pro *qualis*.

¹² Ita cod. hic et infra.

¹³ Ita eod.

¹⁴ Ita cod.

¹⁵ Ita se habet locus in cod.

¹⁶ Ita cod. etsi sequitur *iter*.

¹⁷ Ita cod. e pro *f*.

¹⁸ Ita cod.

D

Pater est; ex eo enim Deus natus est. Idem Hilarius lib. IX, 56, ait: *Major itaque Pater est, dum Pater est: sed Filius, dum Filius est, minor non est. Nativitas Filii Patrem constituit majorem: minorem vero Filium esse, nativitatis natura non potitur*.

^e Atqui, o Ariane, catholica omnis Ecclesia id affirmat, ut ait Ferrandus episc. Casin. ff. 2.

^d Totam hanc objectionem ex adoratione, quam Christus Patri exhibuit, atque ex colloquio cum Samaritana petita dissolvit Ambrosius de Fide V, 4. Ait enim Christum ibi ut hominem loqui; haud secus quam, ut homo, fatigatus fuerat ex itinere, sitim extinguere, poscebat, judæum religiosum se agebat.

^e De hoc famigerato dicto locutus sum ad fragm. XVI.

^f Existimasset fieri hic commentarium vel recitari homiliam in psalmos, nisi foliorum nexus plate mihi demonstravisset, hanc quoque partem ad Atlani tractatum, ut cæteras, pertinere. Et sic Tertullianus loquitur de alio psalmo lib. ad Prax., c. 27.

Adhuc et in hoc sequeretur docet per ordinem ut primum in se et in corde suo confirmet veritatem, et quasi radicem mittens comprobaret, ut justus secundum Apostolicam doctrinam inveniatur dicentem sic: *Corde creditur ad justitiam, ore autem confessio fit ad salutem*. Et ideo ait: *Loquens veritatem in corde suo, qui non egit dolum in lingua sua*. Nec enim oportet eum, qui cœlestia desiderat bona, dolum loqui; neque quæcumque sibi libet narrare, sed veritatem scrutinatam atque probatam in corde per labia emittere ad salutem et sibi et audientibus. Hoc enim et apostolus docens ait: *Nullum verbum malum de ore vestro procedat, sed si quid bonum sit ad ædificationem fidei, ut det gratiam audientibus*. Provenit enim, ex quibus negligenter sine sollicitudine qui¹ loquitur, nocere animam proximi: et ideo servare atque mensurare debet sermones suos qui vult in cœlis habitare; sicut dictum est in centesimo et undecimo psalmo: *Jucundus homo qui miseretur et commodat, disponet sermones suos in judicio*. Et Dominus Jesus docens in Evangelium² ait: *Ex verbo tuo manifestum quia justus³ sine dolo et hypocrisis justificaveris⁴; et ex verbo tuo manifestum, quod doloso et pravo damnaveris*. Hac⁵ de causa servare et mensurare sermones nostros docemur, ut nos doceamus proximum. In tabernaculum Domini cupientes ingredi non faciemus nec in verbo nec in ficto proximo malum, secundum quod dictum est, *et non fecit proximo suo malum*. Oportet autem illum, qui illam beatam vitam consequi desiderat, eos quos circum se habet instructos in disciplina Dominica habere, ne ab aliquo super eos improprium accipiat. Consueverunt⁶ enim homines, quando aliquos vident ineruditos et indisciplinosos esse, impropere eis qui circa se vel sub se eos habent. Est enim secundum veritatem improprium eis, qui instruere debent, si lascivi vel indisciplinosi, qui sub manu eorum sunt, inveniuntur; eo quod minus constringantur ad disciplinam, sicuti dictum est, *improprium Patri Filius non eruditus*. Docet itaque hoc verbum cupientes.....

FRAGMENTUM V.

lege . . . rum deitatis non viderunt sed . . . carnalibus⁷ oculis viderunt et in . . . et ipse . . . ima hoc verbo asserente: Qui vidit me, vidit et eum qui me

¹ Malim quis.² Ita cod.³ Ita cod.⁴ Ita cod. v pro b hic et infra.⁵ Cod. ac.⁶ Cod. conserverans.⁷ Cod. carnalis.⁸ Præp. a a me additur.⁹ Cod. Patram.

^a Sic explicat hæreticus, ob excludendum sensum catholicum verborum *Ego et Pater unum sumus*; quæ quidem ad indifferentiam naturæ, non ad voluntatis unitatem esse referenda, demonstrat valide contra Arianos Faustinus de Fide cap. 1, ff. 12 sqq., ubi notabilia sunt verba hæc: *Nolo, impie hæretice, at indifferentiam substantiæ Patris et Filii adimas, et importune unitatem voluntatis interseras*. Item Tertullianus contra Praxeam cap. 26: *Dictum est, Ego et*

misit Patrem, secundum ill. . . igitur erra si quis vidit Filium in corpore humano, talem æstimat et patrem corporalem; quod est horribilis impietas. Nam secundum verum sensum si voluerint suscipere hoc, qui vidit Filium missum a Patre et operantem Patris mandata, hic vidit Patrem, hoc est cognovit. . . sunt lumen non Nam si quis Filium Dei, hoc est Jesum, in sua propria singulare natura et dignitate quam a⁸ Patre genitus accepit, ac n. Judæis adseren. nominibus nominatum Patrem et Filium, ex his quæ superius dicta sunt, hic vero in lumine Dei sæpius dictis Judæis secundum prophetam *Ecce ponam in Sion lapidem effusionis et petram⁹ scandali, et qui credit in eum non confundetur*. Et iterum: *Qui cadit super lapidem hunc, confrangitur; super quem autem ceciderit, conquassabit eum*. Et iterum: *Ecce hic positus est ad ruinam et resurrectionem multorum*. Manifestum est igitur, quia ad resurrectionem credentium qui non confundentur: ad ruinam autem eorum qui non credent, qui scandalizantur ex ipsius doctrina cum Judæis, non recte tractantes, ipsi comminutabuntur¹⁰. Dominum Jesum igitur Christum Filium Dei qui viderunt, dupliciter viderunt; carnalibus¹¹ oculis corpus viderunt humanum, oculo autem animi per opera Deum cognoverunt, Dei Filium. Cum igitur dicit: *Qui me vidit, vidit et eum qui me misit Patrem, quod est tale; quod qui vidit opera Filii et per opera dealitatis cognovit virtutem, ipse vidit, hoc est cognovit qui me misit et mandavit mihi hæc opera magis, aut qui operatur¹² per me^a*. Qui ergo viderunt [fuerunt] videntes, cognoverunt et viderunt inluminati a Filio et instructi eum, qui illum misit, Patrem; secundum ipsius Filii assertionem dicentis.

FRAGMENTUM VI.

..... vel votum faciendi habuerint, promoveri¹³ a Deo non possunt. Sed alias¹⁴ fere quinquaginta quæstiones vanissimas et inutilissimas sibi adauerunt¹⁵; quæ non eos ad regnum Dei et Christi ejus perducunt, sed in ima gehennæ demergunt. Sed nos unde egressi sumus, illuc redeamus. Causa nobis¹⁶ maxime est adversus eos qui se dicunt orthodoxos, qui ecclesias nostras invaserunt, et more tyrannico obtinent^b,

¹⁰ Ita cod.¹¹ Cod. Carnalis.¹² Cod. operantem.¹³ Cod. videtur habere promovi, vel pro me ut.¹⁴ Cod. alia.¹⁵ Cod. .i manu adnugrunt; mox videtur factum adangerunt.¹⁶ Cod. nobis esse. Sed esse videtur expunctum.

Pater unum sumus, ad substantiæ unitatem, non ad numeri singularitatem.

^b De hac re consulendæ sunt christianorum Cæsarium leges in Cod. Theod. lib. xvi, tit. de Hæreticis. Leges imperiales contra Arianos commemorantur etiam apud Augustinum coll. cum Max. ff. 4. Ariane hæreseos prostratas vires dicit ætate sua Augustinus tract. 40, 7, in Joan.

dicentes æqualem esse Filium per omnia et in omnibus Deo Patri, et Spiritum sanctum æqualem esse per omnia et in omnibus Deo Patri et Deo Filio: et hæc ipsa assertio eorum una est de fere tringinta sectis ^a eorum. Et quia non se Filius æqualem Patri dixit, sed consentientem se Patri confirmavit ^b, ipse filius nobis adaperuit dicens: Qui *Filium* ^c non honorificat, non honorificat Patrem ^e qui nisi illum. Sicut enim Pater habet vitam in semetipsum ^d, ita dedit Filio vitam habere in semetipso: et potestatem dedit illi iudicium faciendi: ac si dixisset, Deus non genitus genitor meus, qui est et fuit Deus sine initio, vivus, potens, bonus, sapiens, perfectus, sempiternus, qui est sine initio et sine fine, me ante omnia voluit esse vivum, potentem, bonum, sapientem, perfectum, sempiternum (Sempiternum autem sic ^B dicimus Filium, quia cum initium habeat Filius, finem tamen non ^g habiturum, sed mansurum in sempiternum ^d, et cæteris omnibus bonis sempiternitatem daturum). Et talem possibilitatem tribuit in me, in quo voluit me esse, ut possem omnes voluntates et dispositiones et imperia ejus implere: et sic complevi et compleo semper: nam volente et jubente Patre ego innumerabilis spiritus vivos, virtutes et dominationes sempiternas ^h creavi: sed et ipsum Spiritum sanctum qui est ante omnia et major omnibus creationibus, et cætera cœlestia et terrestria visibilia et invisibilia tempora et sæcula, volente Patre et jubente, ego creavi ^e: et nulla fuit discrepantia inter Patrem jubentem et me perficientem ^f:

¹ Deest hoc vocabulum.

² Ita cod.

³ Deest non.

⁴ Cod. *sempiternos*.

⁵ Cod. *inter patre jubente me perficiente*.

^a *Secta* hoc loco dicitur pro *dogmate*. Et quidem ita loquitur Didymus de Trinitate, Hieronymo interprete, ff. 5, 21, 37. Legesis ibidem adnotationes ad ff. 5, et confer. ff. 32. Quin adeo sic loqui videtur etiam Julius Paris a me nuper editus, lib. II, 2, 2. Num ergo Ariani a Catholicis triginta fere dogmatibus dissidebant?

^b Spuriam hanc Arianorum interpretationem novit refutavitque Hilarius de Trin. VIII, 5 sqq. At non ita intellexerunt Judæi ipsi Christum loquentem: quin imo auditis his verbis, *Ego et Pater unum sumus*, sustulerunt lapides ut Jesum occiderent, quia se Deum faciebat; qua super re legesis eundem Hilarium VII, 23 sqq.

^c Imo Nicetas a me editus de Rat. fld. p. 6, ait: *Cum Pater dicat, Hic est filius, hunc audite; filius dicat, ut omnes honorificent Filium, sicut honorificant Patrem; quæ cecitas mentium est, intermissa honorificentia, contumelias concinnare? quæ oblivio spei est, infirmum et minorem et contemptibilem æstimare Christum?* etc.

^d En ut Ariani negabant nativitatem æternam, quam orthodoxi Patres præclarissime comprobant Tertullianus contra Præx. cap. 5; Hilar. de Trin I, 24; II, 20; III, 3; IV, 6; XII, 21 sqq. 51; Ambros. de Fid. I, 8; Cyril. de Trin. dialog. 2; Fulgent. ad Trasim. II, 7; et contra Fab. frag. XIX, XX; aliique passim.

^e Non esse creaturam Spiritum sanctum demonstrat (præter jam dicta p. 243, n. 5) Ambrosius de

A sed quemadmodum Pater voluit, diffinivit ⁶, jussit mihi; sic et ego volens et potens sine ullo impedimento et discrepantia omnia perfecti: sed et cætera omnia quæ postmodum facta sunt, sive diluvium, sive incendium Sodomæ et Gomorrhæ, et cætera omnia quæ semper fiunt et reguntur, jubente Patre, *quia filius hominis est. Nolite mirari hoc, quia venit hora in qua omnes qui in monumentis sunt, audient vocem filii Dei: et procedent qui bona fecerunt in resurrectionem judicii. Ac si dixisset* ⁷, Nolite increduli esse, quia videtis me carnem esse, et putatis me hominem tantummodo esse: videbitis enim vos omnes, qui putatis me hominem tantummodo esse, non solum Deum vivum esse, sed etiam omnes mortuos vivificantem: et in gloriam æternam ingredienti justos bonos et fideles, malos autem et impios, fures et latrones, et eos qui diffiderunt ⁸ veritati, crediderunt autem iniquitati, qui doctrinam meam abjecerunt, et suam statuerunt, jussu ⁹ Patris mei per me ab angelis meis mittentur, in metallum ignis ¹⁰ æterni. Luce clarius nobis patefecit Dominus noster et Deus Jesus Christus Filius Dei Patris omnipotentis illud quod dixerat superius: *Amen, amen dico vobis, non potest Filius a se facere quidquam, nisi ante viderit Patrem facientem* ¹: *quæcumque enim Pater facit, hæc eadem facit Filius*. Similiter nihil Filius sibi præsumere, sed omnia imperata patris facere ².

^C Iterum dicamus pauca adversus Macedonianos ^h, qui dicunt Filium similem per omnia et in omnibus Patri, et nullam esse differentiam inter Patrem et

⁶ Ita cod.

⁷ Cod. *dixisse*.

⁸ Cod. *diffiderunt*; sed prior ^u fortasse deleta.

⁹ Cod. *josso*.

¹⁰ Cod. *in ignis*; sed *in* fortasse deleta.

Sp. S. lib. I, 5, 7. Præterea legesis locum Nicetæ Aquileiensis jam a me relatum p. 212, et Didymum de Sp. S. cap. 14, sqq. et de Trin. II, 6. Tum vero sic Basilius de Sp. S. cap. 24, 56: *Τίς οὕτως ἐπιδὼν αἰωνίων ἀμοιβῶν, ὡς τῆ κτίσει συναξαί το Πνεύμα, τῆς θεότητος ἀποστήσας; Quis adeo spei æternæ expers est, ut Spiritum a deitate distractum, creature copulet?*

^D Aliter loquitur orthodoxus Hilarius de Trin. XI, 12, qui recitato evangelico textu, pergit dicere: *Dum non ab se facit, ad id quod agit secundum nativitatem sibi Pater auctor est: et tamen cum quæcumque facit Pater, eadem et Filius facit similiter, non in aliquid quam in Deum subsistit, ad facienda omnia quæ Deus Pater faciat, paternæ omnipotentis in se subsistente natura, etc.* Eandem objectionem prolixè admodum dissolvit Ambrosius de Fide IV, 4 sqq. sic fere concludens: *Quod dixit Scriptura quia non potest a se facere quidquam, ad inseparabilis et individue charitatis retulit unitatem.*

⁸ Objectioni Arianorum quam ex obedientia Christi petebant, respondet Ambrosius de Fide II, 40, qui sic concludit: *In forma hominis constitutus, subditus erat Joseph et Mariæ. Numquid ergo minor et hominibus, quia subditus? Aliud pietatis, aliud potestatis est: sed non præjudicat pietas potestati. In quo ergo legis subditum patri? in corpore scilicet, in quo erat subditus matri.*

^h Damnati sunt Macedoniani in concilio I Constantinopolitano anno Christi CCCLXXI. Neque fere ab hac ipsa ætate distare videtur noster hic auctor Arianus.

Filium ^a : et adversus eos qui se dicunt orthodoxos esse, qui Filium æqualem Deo Patri per omnia et in omnibus mortifere defendunt ; quia de Patre et Filio convenit illis, et de Spiritu sancto dissentiunt ; quia isti et Spiritum sanctum per omnia et in omnibus cœquant Patri et Filio ; Macedoniani autem Spiritum sanctum jussu Patris per Filium creatum defendunt, et nuntium et ministrum Patris ^b eum esse prædicant, sicut et nos ^c. (*Explicit tractatus ut pagine vacuum spatium demonstrat.*)

FRAGMENTUM VII.

. manupositionibus suis præponunt Patrem Filio, dum dicunt : Deus maxime, mundi conditor et effector, Deus et Pater Domini nostri Jesu Christi. Item, Deus clarioribus clarior, celsis celsior, potentium virtus præpotentior, Deus in præcipuis, in summis summus, in singulis singularis. Item nullo modo præponunt in scriptis suis Patrem Filio ; insuper et damnant, qui præponunt Patrem : et tam ^d ipsi præponunt Patrem Filio in symbolo, dum dicunt : *credis in Deum Patrem omnipotentem, creatorem cœli et terræ? credis et in Jesu Christo Filio ejus* ^e? Item nullo modo præponunt Filio Patrem in scriptis suis : Insuper damnant omnes, qui præponunt Patrem Filio : et tamen ipsi in benedictionibus suis præponunt Patrem Filio, dum dicunt : *Deus et Pater Domini nostri Jesu Christi, qui te regeneravit ex aqua, ipse te linet Spiritu sancto*, et cætera. Nullo modo præponunt Patrem Filio in scriptis suis ; insuper omnes, qui præponunt Patrem Filio ^d, condemnant ; et tamen ipsi præponunt Patrem Filio in oblationibus suis dicentes ^e : *Dignum et justum est nos tibi hic et ubique gratias agere, Domine sancte omnipotens Deus : neque est alius, per quem ad te aditum habere, pre-*

^a Ita cod. *pro tamen*, ut recte scribitur infra. Nilominus ita sit etiam apud Frontonem p. 175, v. 5. a fine.

^b Sic mutatur casus in cod.

^c Cod. *præcem*.

^d Cod. *sacrificatio*.

^e Cod. *luce*.

^f Ita cod.

^g Macedonios consensisse cum Catholicis de Patre Filioque, ac de Spiritu sancto tantummodo dissensisse, dicit etiam Augustinus contra Maximin. II, 23.

^h Didymus orthodoxus de Sp. s. ff. 30 : *Missus a Patre Spiritus sanctus, non servus, non alius, nec disjunctus a Filio, intelligatur.*

ⁱ Imo exploratum est Macedonianam hæresim ex Ariana fuisse progenitam, ut ait Damasus epist. ad Paulin. Præterea narrat Didymus de Trin. II, 10, Macedonium ab Arianis episcopum fuisse ordinatum ; ab hoc autem factum episcopum Marathonium hominensæ coryphæum.

^j Quare in ecclesiasticis scriptis præponatur Pater Filio, rationem reddid Photius in edita a me questione Amphiloichiana 190. Et quidem a S. Paulo priorem Patre aliquando nominari Filium observat Cerealis contr. Max. cap. 19.

^k Notemus sequentia ex præfatione antiquissima et canone missæ fragmenta.

^l Dic Ariani vel Arianis, Sic autem loquitur Palladius Arianus apud Vigil. Taps. concil. Aquil. lib. I, p. 488 : *Diximus probatos nos Christianos in concilio pleno. Sed multo justius dicitur ab orthodoxo apud Hilarium ad Const. Aug. I, 2 : Catholicus sum, nolo esse hæreticus ; Christianus sum, non Arianus. Et ff. 6 : Cogunt non ut Christiani omnes sint, sed ut Ariani. Sic loquitur sæpe Lucifer tum nominatim contra Const. ed. Coleti 47 et 223 : Cum sis Arianus, te fingis Christianum. Et p. 97 : Cum sitis Ariani, quomodo dici Christiani poteritis? cum negelis Christum unicum Dei filium, etc. Item Ambrosius de Incarn. cap. 2 de Ariani ait : Sub optione nominis Christiani, et quadam nunciativa fidei germanitate, parricidialibus gladiis nos cupiunt vulnerare.*

cem ² *facere, sacrificeationem* ³ *tibi offerre possimus, nisi per quem tu nobis misisti, et cætera. Item : Dignum et justum est, æquum et justum est, nos tibi super omnia gratias agere, Domine sancte pater omnipotens æternæ Deus, qui incomparabili tuæ bonitatis honestate lucem* ⁴ *in tenebris fulgere dignatus es, mitens nobis Jesum Christum suscipitorem* ⁵ *animarum nostrarum, qui nostræ salutis causa humiliando se ad mortem* ⁶ *usque subiecit, ut nos ei quam* ⁷ *Adam amiserat immortalitati* ⁸ *restitutos, efficeret* ⁹ *sibi hæredes et filios : cujus benignitati* ¹⁰ *agere gratias, tuæ tantæ magnanimitati* ¹¹ *quibusque* ¹² *laudibus nec sufficere possumus, petentes de tua magna et flexibili pietate accepto ferre sacrificium istud, quod tibi offerimus stantes* ¹³ *ante conspectum tuæ divinæ pietatis, per Jesum Christum Dominum et Deum nostrum, per quem petimus et rogamus. Nullo modo præponunt.*

FRAGMENTUM VIII.

. . . Patrem et Filium, hoc est inter lumen natum et inter lumen non natum. Nos vero Christiani, quibus impositum est falsum nomen Arianos ^f, sic credimus et honorificamus, ut supra scriptum est : quia Deus Pater omnipotens ipsum Filium ante omnia ^g voluit esse, et est et permanet : et quia Deus Pater omnia et nos creavit per Filium, quia pater jussit Filio, et statim Filius fecit : regimur a Patre per Filium, quia pater jussit Filio, et Filius regit nos. Pater dedit legem Moysi per Filium, prophetas instruxit per Filium, quia Pater jussit Filio, et legem dedit et prophetas instruxit : redemit nos Pater, et remisit nobis peccata per Filium, quia Filius jussu Patris et redemit nos et remisit nobis peccata : dedit nobis Pater Spiritum sanctum per Filium, quia Pater jussit Filio, et statim Filius dedit nobis Spi-

⁷ Cod. *a morte*.

⁸ Cod. *que*.

⁹ Cod. *immortalitate*.

¹⁰ Cod. *efficere*.

¹¹ Cod. *benignitates*.

¹² Cod. *magnanimitate*.

¹³ Ita cod.

¹⁴ Cod. *stante*.

lio pleno. Sed multo justius dicitur ab orthodoxo apud Hilarium ad Const. Aug. I, 2 : Catholicus sum, nolo esse hæreticus ; Christianus sum, non Arianus. Et ff. 6 : Cogunt non ut Christiani omnes sint, sed ut Ariani. Sic loquitur sæpe Lucifer tum nominatim contra Const. ed. Coleti 47 et 223 : Cum sis Arianus, te fingis Christianum. Et p. 97 : Cum sitis Ariani, quomodo dici Christiani poteritis? cum negelis Christum unicum Dei filium, etc. Item Ambrosius de Incarn. cap. 2 de Ariani ait : Sub optione nominis Christiani, et quadam nunciativa fidei germanitate, parricidialibus gladiis nos cupiunt vulnerare.

¹⁵ Nempe ante omnia creata, vel ante omnia coaptarum rerum sæcula. Illic enim erat Arianus sensus ; ita ut filius non nisi excellentissima et antiquissima esset creatura. Contra hunc errorem, ab aliis patribus passim refutatam, Claudius Picipi episcopus apud Hier. dial. adv. Lucif. ff. 18, aiebat in Ariminensi concilio : *Si quis dixerit Filium Dei esse quidem ante omnia sæcula, sed non ante omne omnino tempus, ut et aliquid anteferat (puta Patrem) anathema sit. Dixerunt cuncti, anathema sit.*

ritum sanctum : exaudivit ¹ nos Pater et miseretur per Filium, quia genua et cervicem flectimus Patri per Filium : suscitavit Pater templum Filii sui per Filium, quia Pater jussit Filio ut susciperet corpus, deponeret, iterum reciperet tertia die et rediret ad Patrem. Suscitaturus est Pater omnes mortuos per Filium, quia Pater jussurus est Filio ut suscitaret omnes mortuos : judicaturus est Pater omnes vivos et mortuos per Filium, hoc est bonos et malos, justos et injustos, quia Pater jussurus est Filio ut suscitaret omnes mortuos, et judicaret ² vivos et mortuos, hoc est bonos et malos, justos et injustos : daturus est Deus Pater justis vitam æternam, injustis pœnam perpetuam per Filium, quia Filius jussu Patris dabit vitam æternam justis, pœnam perpetuam injustis. Et ideo nos Ecclesia Dei sancta et Christi ejus omnes primitias Patri damus, sequentias vero Filio : sicut etiam Paulus apostolus hæc omnia breviter definivit dicens : *Etsi sunt dii aut domini sive in cælo sive in terra, nobis unus est Deus pater, ex quo omnia, et nos ex ipso : et Dominus Jesus, per quem omnia, et nos per ipsum* ³. Nam de his, qui se dicunt orthodoxos esse, qui Filium per omnia et in omnibus cœquant ⁴ Deo patri, et Spiritum sanctum per.....

FRAGMENTUM IX.

...ria nos infamant. Sed Macedoniani post hæc omnia corrigunt se, et dicunt : Filium similem per omnia et in omnibus Deo Patri esse dicimus ⁵ : his, autem qui dicunt esse differentiam inter lumen natum et inter lumen non natum, non communicamus, quia nullam differentiam esse inter Deum natum et inter Deum non natum dicimus : æqualis ⁶ honore, æquales virtute Soziphanes ⁷ princeps eorum scripsit. Ob hoc etiam coguntur a nobis, ut ostendant nobis si scripta sunt de Patre ea quæ scripta sunt de Filio ⁸ : dicant et ostendant de Scripturis si Pater a Filio ante sæcula natus sit, et omnia jussu ⁹ Filii Pater fecerit, omnia et regat : aut si Deus Pater omnipotens minister nuntius et sacerdos sit Filii sui : aut

¹ Cod. exaudi.² Cod. indicat.³ Cod. cœquant.⁴ Ita cod. pro æquales.⁵ Ita cod. At infra jussu.⁶ Cod. vitam.⁷ Rectam hujus loci intelligentiam docet nos Ferrandus epist. Casin. ff. 6, p. 174 — 175.⁸ Neque ideo Macedoniani rectam de Filio fidem habebant, quem dicebant *homousion, similitis substantiæ* : non *homousion, consubstantialem*. Ita Didymus de Trin. 1, 34 : *καὶ Μακεδονίου δι πατρὸς ὡς τοῦ ἁγίου πνεύματος, ὅτι καὶ τοῦ μονογενοῦς τὴν ἰδέαν οὐ σώζουσιν, ὁμοιούσιον τῷ πατρὶ καὶ οὐχ ὁμοούσιον λέγοντες αὐτόν, ὡς νοεῖσθαι ὅτι ἄλλος ὁμοίως οὐσίας ἐστίν.*⁹ Soziphanis Macedonianorum præcipui nullum exstat scriptum, ac ne memoria quidem, ut reor.¹⁰ Abutitur in sequentibus Arianus auctor Scripturis divinis, quæ modo personas distinguunt, modo de Christo Deo, modo de homine loquuntur, modo attributa diversa narrant. Ad Photium a me editum Amphiloeh. clxxxviii. Breviter Nicetas, p. 6 : *Hæc omnia non infirmant Filium, neque deprestant, sed a Patre distinguunt.* De his Arianorum fraudibus lo-

si jussu Filii Pater corpus ex virgine accepit, deposuit, et recepit : aut si Deus Pater rogavit Filium, et accepit Spiritum sanctum, et dedit, donavit, misit Spiritum sanctum Apostolis : aut si jubente Filio suscitaturus est Pater omnes mortuos, et judicaturus est vivos et mortuos, hoc est honos et malos, justos et injustos. Scriptum est in Evangelio : *Sic enim dilexit Deus hunc mundum, ut Filium suum unicum mitteret, ut det animam suam pro sæculi vita* ⁷ ; *ut omnis qui crediderit in eum, non pereat, sed habeat vitam æternam. Nec enim misit Deus Filium suum in hunc mundum ut judicet mundum, sed ut salvetur mundus per eum.* Item in Evangelio : *Pater diligit Filium, et omnia dedit in manus ejus.* Item in Evangelio : *Sicut enim Pater habet vitam in semetipso, sic dedit et Filio vitam habere in semetipso, et potestatem dedit et judicium faciendi.* Item in Evangelio : *Quia descendi ⁸ de cælo, non ut faciam voluntatem meam, sed voluntatem ejus, qui me misit, Patris* ⁹ : *Hæc est autem voluntas ejus, ut omne quod dedit mihi Pater, non perdam nihil ex eo, sed resuscitem ¹⁰ novissima die.* Item in Evangelio : *Hæc est enim voluntas Patris mei, qui me misit, ut omnis qui videt Filium, et credit in eum, habeat vitam æternam : et resuscitabo eum*.....

FRAGMENTUM X.

..... Deus Filium suum mittens in similitudinem carnis peccati, et de peccato damnavit peccatum. Item Paulus apostolus : *Ad ¹¹ ubi venit plenitudo temporis, misit Deus Filium suum factum per mulierem.* Et alia milia talia Scriptura divina nobis tradidit. Ostendant nobis ¹² ergo Macedoniani, dicunt Filium per omnia et in omnibus æqualem esse Deo Patri, et hi etiam qui se dicunt esse orthodoxos, qui non solum Filium cœquant Patri, sed etiam Spiritum sanctum per omnia et in omnibus cœquant Patri et Filio, si alicubi scriptum est : Sic enim dilexit Deus hunc mundum, ut Patrem suum mitteret ¹³, ut det animam suam pro sæculi vita ¹⁴ ut omnis ¹⁵, qui crediderit in eum, non pereat, sed hæ-

⁷ Ita cod. di pro de, ut in fra.⁸ Cod. resuscitet.⁹ Ita cod. pro at.¹⁰ Cod. vitam, sed in videtur deleta.¹¹ Cod. omnes.

D

quirit etiam Hilarius de Trin. xi, 6. *Objectiones autem hereticorum adversus Filii divinitatem ex biblicis locutionibus petitas, prolixè refutat Didymus toto libro tertio de Trinitate.*

¹² Augustinus contra Maximin. ii, 20, relatis his verbis ait : *Potest accipi secundum id quod est unigenitum Verbum ; ut ideo voluntatem non suam dixerit esse, sed Patris, quoniam de Patre est quicquid est Filius ; non autem est de Filio quicquid est Pater, etc. Non absurdum est tamen, ut etiam hoc secundum id quod homo factus est, dixisse accipiatur.* Cum priore Augustini sententia conspirat Paulinus Aquileiensis contra Felicem, iii, 7 ; sed dissentit a posteriore.

¹³ Morem hunc Arianorum exagitandi adversarios variis interrogationibus exhibet nobis prolixè etiam Rufinus de fd. cap. 52, sq. qui et eorum peracuta sophismata multa coarguit.

¹⁴ Jam demonstravit Augustinus contr. serm.

beat vitam æternam : non enim misit Filius Patrem suum, ut judicet mundum, sed ut salvetur mundus per eum. Ostendant nobis scriptum esse : Confiteor tibi, Fili, domine cœli et terræ, quia abscondisti hæc a sapientibus et prudentibus et revelasti ea parvulis. Ita, Fili, quia sic placuit bona voluntas tua ante te. Legant si nobis scriptum est : Filius diligit Patrem, et omnia dedit in manus ejus. Probent nobis, scriptum est : Sicut enim Filius habet vitam in semetipsum, sic dedit Patri suo habere vitam in semetipsum : et potestatem dedit ei judicium faciendi. Aut si poterint ostendere scriptum, Quia discendi de cœlo, non ut faciam voluntatem meam, sed voluntatem ejus qui me misit filii mei : hæc est enim voluntas ejus, ut omne quod dedit mihi filius, non perdam nihil ex eo, sed resuscitem eum in novissima die. Item legant nobis : Omnis qui audit Filium et didicit, venit ad me; non quia Filium vidit quisquam, nisi qui est ex ipso, hic vidit Filium. Ostendant nobis, scriptum est : Mea doctrina non est mea, sed ejus, qui me misit, Filii mei. Aut probent nobis scriptum esse : Propterea Filius meus diligit me, quia pono animam meam, et iterum sumam illam. Nemo tollit illam a me, sed ego ponam eam a memetipso : potestatem habeo ponendi eam, et potestatem habeo sumendi eam; hoc enim præceptum a filio...

FRAGMENTUM XI.

Item in psalmo : *Beati qui habitant in domum tuam in sæcula sæculorum laudabunt te.* Item in Evangelio : *Ut omnis qui crediderit in eum, non pereat, sed habeat vitam æternam. Sic enim dilexit Deus hunc mundum, ut Filium suum unicum mitteret; ut omnis qui crediderit in eum, non pereat, sed habeat vitam æternam.* Item in Evangelio : *Qui unico credit Filio, habet vitam æternam : qui non credit Filio, non videbit vitam, sed ira Dei manebit super eum.* Item in Evangelio : *Respondit Jesus et dixit ei : Omnis qui bibet de aqua hac, sitiet iterum : qui autem biberit de aqua, quam ego dabo ei, non sitiet in æterno; sed erit et fons aquæ salientis in vitam æternam.* Item in Evangelio : *Amen, amen dico vobis, quoniam qui verbum meum audit, et credit ei qui me misit, habet vitam æternam; et judicium non veniet, sed transiet de morte in vitam.* Item in Evangelio : *Dicit ergo Je-*

¹ Ita cod.

² Cod. omnem.

³ Cod. omnes.

⁴ Ita schedæ, quas idcirco appello, quia pars hæc e codice Mediolanensi est, a quo nunc absum.

⁵ Sch. aut.

⁶ Sch. quem.

⁷ Sch. iten pro in.

⁸ Corrige in judicium.

⁹ Ita sch.

¹⁰ Ita sched. di pro de, ut supra.

¹¹ Ita sch.

Arian. cap. 3, itemque de Trin. iv, 27, non idcirco esse Filium minorem aut diversum natura Patris, quia ab hoc missus est. Adde Nicetam de rat. fid.

Amen, amen dico vobis, non Moyses dedit vobis panem de cœlo; sed Pater meus dat vobis panem de cœlo illum verum. Ille est enim panis qui descendit de cœlo, et vitam dat huic mundo. Dixerunt ergo ad eum; Domine, da nobis hunc panem. Et dixit eis Jesus: ego sum panis vitæ; qui venit ad me, non esuriet; et qui credit in me, non sitiet unquam.

Item in evangelio : *Hæc est autem voluntas Patris mei qui me misit, ut omnia qui vidit filium et credit in eum, habeat vitam æternam; et ego resuscitabo eum in novissima die.* Item in Evangelio : *Amen, amen dico vobis, qui credit in me habet vitam æternam.* Item in Evangelio : *Ego sum panis vivus, qui discendi de cœlo, ut si quis manducaverit ex hoc pane, vivat in æternum.* Item in Evangelio : *Qui manducat hunc panem, vivit in æternum.* Item in Evangelio : *Qui manducat meam carnem et bibet meum sanguinem, habet vitam æternam.* Item in Evangelio : *Qui sunt ex omnibus meis...*

FRAGMENTUM XII.

..... Tollite portas principes vestri; et elevamini portæ æternales, et introivit rex gloriæ. Quis est iste rex gloriæ? dominus fortis et potens, dominus potens in prælio. Tollite portas principes vestri, et elevamini portæ æternales, et introivit rex gloriæ. Quis est iste rex gloriæ? dominus virtutum, ipse est rex gloriæ. Item Paulus apostolus : *imitatores mei estote, fratres, et conspice eos qui ita ambulant : quos sæpe dicebam vobis, et nunc etiam flens dico, inimicos crucis Christi : quorum finis erit interitus; quorum Deus venter, et gloria in confusione ipsorum : qui terrena sapiunt : nostra vero conversatio in cœlis est; unde et salutarem exspectamus dominum nostrum Jesum Christum, qui transfiguravit corpus humilitatis nostræ conformatum corpori gloriæ suæ, secundum operationem, ita ut possit illi subjicere omnia.* Item in Evangelio : *Cum venerit Filius hominis in majestate sua, et omnes angeli cum eo, tunc congregabuntur omnes gentes ante eum; et segregavit eos, quemadmodum pastor segregat oves ab hædis; et statuet eos ad dexteram suam, hædos autem ad sinistram. Tunc dicit rex eis qui ad dexteram sunt, venite benedicti Patris mei; percipite regnum paratum vobis ab origine mundi. Esurivi enim, et cibastis me; sitiivi, et potum dedistis mihi; nudus fui, et cooperuistis me; infirmus fui, et visitastis me; in carcere fui, et venistis ad me. Tunc respondebunt dicentis : Domine, quando te vidimus esurien-*

¹² Ita sch.

¹³ Ita sch. hic et infra, v pro b.

¹⁴ Ita sch. Sic infra segregavit.

¹⁵ Sch. nostre.

¹⁶ Sch. conformam corporis.

¹⁷ Cod. ad.

¹⁸ Ita sch. sine diphth.

¹⁹ Sch. cibasti.

²⁰ Ita sch. hic et infra.

²¹ Sch. cooperuisti.

²² Ita sch. pro dicentes.

ubi eleganter demonstrat, sicque concludit : *Hæc ideo sunt posita, ut vera ejus divinitas non negetur.*

tem, et cibavimus? vel sitientem, et potum dedimus? aut quando te vidimus hospitem, et collegimus te? aut nudum, et cooperuimus te? aut quando te vidimus infirmum, et visitavimus te? aut in carcere, et venimus ad te? Quibus respondit rex dicit¹: Amen dico vobis, quamdiu fecistis uni ex his fratribus minimis, mihi fecistis. Tunc dicit his qui ad sinistram² sunt: Recedite a me, maledicti, in ignem æternum, quem paravit Pater meus diabolo et angelis ejus. Esurivi enim, et non dedistis mihi manducare; sitivi, et non dedistis mihi potum; hospes eram, et non recepistis; nudus fui, et non vestistis me; infirmus fui, et non me visitastis; in carcere fui, et non venistis ad me. Tunc respondebunt.....

FRAGMENTUM XIII.

..... admodum qui in principio Evangelii Verbum Deus esse prædicatur apud Deum. Propter hæc quæ superius antedicta sunt, et quando piis piis sensum propter eum tradidit, tunc procedens modicum, dicit: Et Verbum caro factum³ est, et habitavit in nobis, et vidimus gloriam ejus, gloriam tamquam unicus a Patre, plenum gloriæ et veritatis. Ipsum igitur Verbum Deum, ut non æstimes hunc innatum Filium unigenitum Dei, certissime et manifestissime ostendit Spiritus sanctus per beatissimum Joannem, simul et modum humanitatis manifestissime adnuntians, obstruit os eorum qui dicunt eum animam cum corpore assumpsisse⁴. Ait: « Et Verbum caro factum est, et habitavit in novis⁵: » hoc est carnem induit, non quia immutavit ipse Verbum Deus in naturam⁶ carnis, sed carnem suscepit et habitavit in nobis, hoc est in carne nostra, et in ipsa passus est impassibilis Verbum Deus; et corruptelam sustinuit incorruptibilis Deus, ut nos ad incorruptibilitatem commutet. Non autem dealitas ipsius Verbi

¹ Corrige dicens.

² Schedæ sinistra.

³ Schedæ factus; sed infra factum.

⁴ Ita cod.

⁵ Cod. in natura.

⁶ Sch. homini.

⁷ In schedis obliteratæ sunt quatuor circiter lit-

^a Hunc ipsum Ariomanitarum errorem refutat Augustinus contr. serm. Arian. ff. 7: *Ecce in quibus verbis suis omnino manifestant negare se quod ad unitatem personæ Christi etiam humana anima pertinet; sed in Christo carnem et divinitatem tantummodo confiteri. Quandoquidem cum penderet in ligno, illud ubi ait: Pater, in manus tuas commendo spiritum meum, divinitatem ipsam voluit eum intelligi commendasse Patri, non humanum spiritum quod est anima, etc. Fateantur Christum non tantum carnem, sed animam quoque humanam unigenito coaptasse, etc. Lege etiam Ambrosium, de Incarn., c. 7; Fulgentium, ad Trasim., I, 48; III, 48, 49, 24, 24; et contra Fastid., cap. 22; item Ferrandum, epist. Casin. ff. 9. In eodem hoc errore Macedonianos quoque versatos fuisse, docet nos Theodoretus in dialogo contra illos; quo quidem errore nihil absurdius esse potuit. Nam cum Jesus tristitia et pavore in passione obnoxius fuerit; hæ autem affectiones in corpus non cadant; consequeretur ut divinitas tristes, metuens dolensque fuerit; siquidem Jesus anima carebat, ejusque vicis occupabat divinitas.*

PATROL. XIII.

mortua, aut corruptionem sustinuit; sed separatio paulisper a corpore dealitatis, corruptio ejus corporis cognoscitur. Verbum autem Deus nihil passus est, nisi injuriam tantummodo propter nos. Si enim morientibus nobis nostræ animæ non moriantur, sed recessio animi a corpore corruptela hominis^a nostri sit, multo magis dealitas unigeniti Dei non moritur; sed quando voluit, nutu Patris ultro mortuus est; hoc est a corpore recessit, et separatio ejus mors ejus dicitur^b. Post tertiam autem diem resumpsit iterum paterna voluntate corpus; et resuscitavit eum^c ad incorruptionem; et ascendit cum eo super cælos; et habet eum gloriosum templum sanctum vivum; et in ipso corpore, in quo salvavit genus humanum, in ipso in dextera virtutis Dei adoratur ab^d omnibus. Eorum igitur certam notitiam disce a beatissimo et primo martyre dealitatis Christi Stephano dicente: *Video, inquit¹⁰, cælos apertos, et Filium hominis stantem ad dexteram virtutis Dei. Filium hominis corpus quod.....*

FRAGMENTUM XIV.

.....ministerii ad ædificationem corporis Christi, videntibus discipulis ascendit. Ascendit autem cum corpore ad suum Patrem, ubi erat antea; et munus acceptabile obtulit Patri nostrum corpus; et recipiens ad dexteram sedem suam; venturus inde iterum cum gloria et virtute judicare vivos et mortuos, et reddere unicuique secundum opera ejus. Misit nutu Patris Spiritum sanctum discipulis suis, sicuti promisit dicens: *Si ascendo ad Patrem, nullo vobis Spiritum veritatis. Sed¹¹ hunc Spiritum oportet nos necessarie¹² confiteri, qui sumus veritatis defensores, tertium post Patrem et Filium natura^c et ordine, et eundem in natura et dignitatem¹³ possidentem. Illic est primum et majus Patris per Filium opus^d, crea-*

teræ. Nulla tamen videtur esse lacuna.

^a Ita sch. pro id.

^b Sch. ad.

¹⁰ Sch. inquit.

¹¹ Ita sch.

¹² Sch. necessaria.

¹³ Ita cod.

^b Imo vero christiana doctrina est, divinitatem in Christi morte neque corpus ejus exanime, neque divisam ab eo animam, deservisse. Lege etiam Fulgentium ad Trasim. III, 25, 31.

^c Longe aliter Augustinus orthodoxus de Trin. VI, 7: *Etiam Spiritus sanctus in eadem unitate substantiæ et æqualitate consistit. — Ita sunt illa tria, Deus unus, solus, magnus, sapiens, sanctus, beatus. Et Didymus, ff. 24: Indivisa est substantia Trinitatis. Quam rem demonstrat præcipue et baptismatis formula; monetque, ff. 27, ne velimus ex Filii et Spiritus sancti operatione diversa, varias æstimare naturas.*

^d Paschasius de Sp. S., lib. II, 3, refutat Macedonium, qui Spiritum sanctum dicebat excellentiorem creaturam. Præstat autem audire antiquissimum Patrem Tertullianum de tota Trinitate loquentem contra Praxeam, cap. 2: *Unus et omnia, dum ex uno omnia, per substantiæ scilicet unitatem; et nihilominus custoditur œconomia sacramentum, quæ unitatem in Trinitate disponit, tres dirigens, Patrem, Filium et Spiritum sanctum. Tres autem non statu, sed gradu, nec substantia, sed forma, nec potestate, sed specie: unius*

tum per Filium ^a, natura sanctum, sanctificantem ^A possidens ¹ virtutem, ut sanctificet simpliciter credentes in Patrem per Filium Dominum et Deum nostrum Jesum Christum : et ut doceat et commoneat et illuminet animas eorum, et dividat gratias, et ad scientiam veritatis omnes ducat et adducat ad Filium. Hic Spiritus sanctus non Deus ^b neque Dominus ^c, non creator neque factor ^d, non colendus neque adorandus ^e, per divinas annuntiatas agnoscitur Scripturas; sed Spiritus sanctus, qui quæ ² facta sint, per Filium sanctificat, et illuminat, et consolatur, et interpellat gemitibus inenarrabilibus pro nobis; et adjuvat infirmitatem orationis nostræ, et adducit ad Filium Dei perducendos ad Patrem. In isto Spiritu et angeli adorant Filium, et arcangeli ³ et omnes invisibilium et coelestium naturæ ^b in isto adorant Filium, et per Filium, Patrem : et in ipso Spiritu ⁴ sanctificatæ ⁶ omnes rationabiles creaturæ accedunt ⁷ ad Filium Dei, et per ipsum glorificant Patrem : et ipse Spiritus sanctus ante omnia et pro omnibus et super omnia et cum omnibus Filium adorat ipse solus ^f sine mediatore, per quem factus est ante omnia : sicuti et Filius ante omnia et pro omnibus, et cum omnibus, et super omnia Patrem adorat, et gratias agit sine mediatore, solus condigne ⁸, qui genuit illum ante omnia. Et sicuti Filius a semet ipso facit nihil, sed.....

FRAGMENTUM XV.

.... et regantur, non vivet in æternum, sed potius damnabitur in metallum ignis æterni. Hoc etiam tenore credimus solum Deum Patrem ⁸ omnipotentem ^C omnia creasse et regere universa : legem tradidit, Spiritum sanctum dedit et dat semper sanctis, prophetas instruxit : templum, quod Filius sumpsit de

¹ Sch. *possidentem*.² Sch. *que ei*.³ Ita sch. sine aspir.⁴ Sch. *natura*.⁵ Sch. *spirito*.⁶ Sch. *sanctificati*.

autem substantiæ, et unius status, et unius potestatis; quia unus Deus, ex quo et gradus isti et formæ et species, in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti deputantur.

^a Damasus quidem in epist. ad Paulinum dicit hanc sacrilegam affirmationem, eamque anathemate ferit. Hanc autem et sequentes blasphemias omnes singillatim refutant Ambrosius, Didymus, Basilium, Theodoretus, Nicetas, Paschasius de Sp. S.; item Augustinus de Trin.

^b Contradicit Aquileiensis Nicetas, p. 12, sic: *Quid faciat fides Ecclesiæ? contra omnium opinionem scripturarum tam Veteris quam Novi Testamenti credat esse creatum Spiritum Dei sanctum, quem nusquam creaturam legere potuit? Absit. — Dominus dicit in Evangelio: Hic de Patre procedit. Quid nunc oportet, fratres? Christum audire, an homines? Christus neque factum dixit Spiritum sanctum, sed hoc solum, quia de Patre procedit. Contrarii dicunt, quia factus est et creatus. Puto melius esset ita credere ut Christus revelavit, quam ut humana præsumptio concinnavit.*

^c Atqui in symbolo Constantinopolitano definitur Ecclesiæ: *Credimus et in Spiritum sanctum DOMINUM.*

^A Maria Virgine et in cruce dimisit, Pater suscitavit : mundum sibi reconciliavit, peccata dimisit et dimittit ⁹ quotidie, omnes mortuos resuscitaturus, et omnes vivos et mortuos judicaturus, bonis et fidelibus requiem et gloriam æternam daturus, malos et perfidos in gehennam ¹⁰ missurus : primum quia ipsum Filium sciens, potens, volens ante omnia creavit, fundavit, genuit, fecit ^h, secundum quod ipse Deus Pater omnipotens voluit, definivit, jussit Filio, ut per ipsum omnia creata, facta, fundata, nata, substituerunt et reguntur jussu Patris : per Filium legem tradidit : Filius Spiritum sanctum dedit et dat semper sanctis : prophetas instruxit : templum suum, quod sumpsit ex Maria Virgine et in cruce dimisit, ipse Filius suscitavit : mundum Patri suo et sibi reconciliavit : peccata dimisit et dimittit quotidie, omnes mortuos suscitaturus et judicaturus omnes vivos et mortuos : bonis et fidelibus requiem et gloriam æternam daturus : malos et perfidos in gehennam missurus. Unum autem imperium et unam potestatem sic dicimus esse, quia secundum Patris imperium Filius omnia perficit : sed et Spiritui sancto, angelis et hominibus ea imperat Filius facere secundum quod Pater vult et jubet Filio, ut Filius imperet cæteris omnibus. Eos autem, qui dicunt, quotiens Scriptura divina ¹¹ Jesum Christum commemorat, hominem tantummodo significat, corpus et animam non Deum, et ex eo esse Jesum Christum ex eo quod de Maria natus est, antea non fuisse, sicut Photinus et antecessores ejus asseruerunt, a comunione nostra alienos habemus : Unum autem Deum et Patrem omnium sic dicimus et credimus, ut istum Spiritum sanctum, quem tertio loco a Patre post Filium in symbolo et in baptismo tradimus, non

⁷ Ita sch. quamquam sequitur *glorificant*.⁸ Sch. *condignæ*.⁹ Cod. *dimisit et dimittit*. Sed infra recte.¹⁰ Cod. *in gehenna*; sed infra recte cum *m*.¹¹ Cod. *Scripturas divinas*.

Lege Basilium de Sp. S., cap. 21.

^d Contrarium demonstrant vulgo Patres. In his Didymus, de Sp. S., ff. 32, sic concludit : *Ex quibus ostenditur esse Spiritum sanctum creatorem, ut jam in dogmatum volumine breviter ostendimus.*

^e Contra hunc errorem catholica Ecclesia in symbolo Constantinopolitano affirmat : *qui cum Patre et Filio simul adoratur*. Tum Damasus papa ad Paulinum : *Si quis non dixerit Spiritum sanctum adorandum ab omni creatura, sicut Filium et Patrem, anathematisit*. Adde laudem illam antiquissimam : *Gloria Patri et Filio et Spiritui sancto*, super qua lege Basilium, de Sp. S., xxvii, 68; xxx, 73.

^f Quomodo adorat Filium Spiritus sanctus, si, ut ait Augustinus contra Maximin., i, 19, ne Patrem quidem dicitur unquam in Scripturis adorare Spiritus? Insuper Spiritum sanctum nemini servire demonstrat Ambrosius, de Sp. S., i, 1, nec non Didymus, de Trin., ii, 6, ff. 10, 11.

^g Hæreticum horum verborum apud Arianos sensum alibi patefecit.

^h Has item locutiones, quatenus erant hæreticæ, in superioribus refutavi.

esse Deum creatorem ^a dicimus, quia nihil ab illo et per illum creatum est; quia omnia a Patre per Filium creata sunt; neque ipsum regere.....

FRAGMENTUM XVI.

..... provisor omnium, iudex et dispensator, Deus quia omnia creavit et construxit: qui fecit omnia ex nihilo. Iterum idem ipse Athanasius antiquorum profert memoriam ac Dionysi episcopi, ut ostendat ante esse Patrem, quam Filius generaretur ^b, dicens: *Ita Pater quidem, Pater et non Filius; non quia factus est, sed quia est; non ex aliquo, sed in se permanens: Filius autem et non Pater, non quia erat, sed quia factus est; non de se, sed ex eo, qui eum fecit, Filii dignitatem sortitus est* ^c. Deinde ipse Athanasius: « Non enim se erigit Filius contra Patrem, neque putat paria esse cum Deo ^d: cedit autem Patri suo, et fatetur; docens omnes quia Pater major ^e: major autem non vastitate neque magnitudine ^f, quæ quidem corporum propria sunt, sed perpetuitate ^g et inenarrabili ejus paternæ ac generandi virtute ^h: ut quia ipse quidem sempiternus est, et in se plenitudinem habens, et a nullo vitam habens. » Similiter etiam Bithenus episcopus ^h et cognitus ⁱ ad Papam ⁱ: « Ergo Filium genitum dicimus: Filius autem ingenitus numquam fieri potest. Solum autem Patrem scientes ingenitum de sanctis Scripturis: veneramus autem Filium, quia ^k apud nos certum est hanc ejus gloriam ad Patrem ascendere. » Et post pauca idem: « Cum ergo ma-

¹ Cod. magnitudinem.

² Cod. virtutem.

³ Ita cod.

⁴ Cod. qui.

⁵ Cod. Patre.

⁶ Num corrigendum ob rationem?

⁷ Ita omnino se habet in codice hic locus qui OEdi-

^a Creatorem demonstrat Spiritum sanctum magnus Basilius, cap. 16. Item Augustinus, contra Maximin. II, 17, aliique PP., quos inter Ambrosius, de Sp. S., II, 5: *Quis vero dubitare potest quia vivificet omnia Spiritus sanctus, quando et ipse sicut Pater et Filius, creator est omnium; nec quicquam nisi cum Spiritu sancto Deus omnipotens Pater intelligatur operatus: quandoquidem et in principio creaturæ spiritus superferebatur super aquam?* Cætera quæ copiose addit Ambrosius, ex ipso fonte a curiosis petantur. Tam Didymus, de Trin., I, 36: *Ἐκάστης ὑποστάσεως δυναμένης δημιουργῆσαι, καὶ πάντα ποιῆσαι, εὐδόκησεν ὁ Θεὸς καὶ Πατὴρ διὰ τὸν Υἱὸν καὶ Θεὸν ὑποστῆναι πάντα: διὰ δὲ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἀγιασθήναι.* Quin adeo Spiritum sanctum creatorem declarant Platonis comici versus ab eodem Didymo recitati, op. cit., II, 27. Vide etiam Faustinum, contra Ar., cap. 7.

^b Capitalem hunc errorem quod Filius ante tempora quidem (id est ante res creatas) sit genitus, sed non ab æterno, late invicteque refellit Hilarius, de Trin., I, 54; II, 20; III, 3; IV, 6; XII, 21. sqq. 51; et de Synod. ff. 25. Item Ambrosius, de Fide, I, 8 sqq.; III, 4.

^c In Athanasii certe epistola de sententia Dionysii viz hæ sententiæ inventuræ.

^d Filium nonnisi secundum carnem subjectum Patri demonstrat Ambrosius, de Fide, V, 14. Alioquin dicit Apostolus: *Non rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo.* Leges præterea Hilarij, de Trin., XI, 30, 43 sqq., et Leonem Magnam, serm. 25, 2. knō

jorem se Pater ^a ostendat certum esse quia non solum operationem ^b creaturæ, sed quia ingenitus est. » Similiter idem ipse in alia epistola: « De Patre autem et Filii diceris sicut scis superna baculum est ambulare ^c. » Ergo vere primum deprecamur Dominum, ut veniam mihi tribuat propter necessitatem; et ita de his incipiam, non de plurimis questionibus, neque per circuitum, sed per compendium.

FRAGMENTUM XVII.

« (....) significatione ignis, in se ignem habens, et in igni ignis manens. Nam cum sit in eo splendor lumine ^b naturæ, calor virtus urendi, mobilitas æstuarii, totum ^c tamen ignis est, et hæc universa una natura est. » Item Hilari: « Omnium ergo sanctorum quis ¹⁰ Pater esto. » Item Hilari ^k: « Quæro utrum alterius generis Deus sit, qui in forma Dei Deus maneat, et secundum consignatas consignantesque species in signaculis cernimus cum impresso plumbo ferrum et gemma ceræ specie vel concavæ ¹¹ in se imago signata. » Item Hilari ^l: « Quæro itaque nunc, utrum divisio ac separatio sit, cum ignis ex igne est; numquid absciditur natura? aut non sequitur natura, ne sit cum accenso lumine ex lumine? » Utile existimavimus hæc pro Patre exerere comparationis exempla: nec mentiri ¹² de professione sua existimaretur, cum divinæ professionis intelligentiam et ¹³ aliqua naturalia creaturarum exem-

^C pum expectat. Num *tabernaculum ejus ambulare?*

⁸ Cod. luminæ.

⁹ Ita cod.

¹⁰ Ita cod.

¹¹ Cod. concave.

¹² Ita cod.

¹³ Cod. ex.

Patres id passim concordēs affirmant.

^e Famosissimus in theologia locus, super quo videndi saltem Hilarius, de Trin., IX, 56; Augustinus de Trin., I, 15, 22, 23, et serm. 341, 6; Ambrosius, de Fide, II, 8, et ep. 10, class. I; Theodoretus, dialog. de Sp. S. cap. 19; Faustinus, lib. de Fide, cap. 4; Didymus, de Trin., I, 36, et III, 18; Anonymi breviarium fidei; Ferrandus, ep. 3, et epist. Casin., ff. 2, 7; Fulgentius de Trin., I, 4; Ephraemius chronicus a me nuper editus, V, 4768; Nicetas Choniates, Hist. VII, 5.

^f Par sententia est in Athanasii oratione I adv. Arianos, ff. 58.

^g Hoc refutavimus in superioribus, ubi de Filii æternitate testimonio doctorum Ecclesiæ laudavimus. Neque item major Pater est generandi virtute, quia tam bonum est Filio, quod Filius est, quam Patri, quod Pater est.

^h Ignotus mihi hic Bithenus episcopus. Bitonicus episcopus Arianus occurrit in subscriptionibus concilii Sardicensis apud Hilari., Op. hist. fragm. III. Bithynicus hæreticus sub Constantio imp. occurrit apud S. Athanas., Opp., t. I, p. 377.

ⁱ Fortasse intelligendus Julius papa ad quem fuit Sardicensis epistola scripta. Hilari., Op. hist., frag. II.

^j Sequentia verba S. Hilari sunt ex opere de Trinitate, lib. VII, 29.

^k Lib. VIII, 46.

^l Lib. VII, 29 et 30. Quamquam in editionibus alius materia ordo est.

pla præstarent ¹: « Sed quia simpliciorum fidem ² A furor hæreticus turbaret, ut id de Deo credi non oporteret ³, quod difficile, nisi per corpoream comparationem ⁴, possit intelligi; ideoque secundum ⁵ illud Domini dictum, Quod de carne nascitur, caro est; quod autem de Spiritu, spiritus est; quia Deus spiritus est ⁶, et de Deo natus est. » Vanissimus Hilarius circumvenit mentes innocentium; et quod Dominus de baptizatis et de his qui spiritualiter nascuntur dixerat, illa de nativitate Filii Dei asseruit scriptum esse ⁷. Sed ipsa lectio necat Hilarium, dicente Scriptura divina: « Noli mirari, quia dixi tibi, Oportet vos nasci denuo. » Videant ergo et intelligant.

PRIMUS CAPITULUS ⁸ FIDEI CATHOLICÆ C.

Constitemur, credimus, tenemus, Deum Patrem omnipotentem sine initio ⁹ esse ^d innascibilem, impartibilem, invertibilem, et immutabilem esse, summum, altissimum, incomparabilem et omnium Deum; et quod sciens, potens, volens, ante omnia sæcula et tempora, et ante omnia omnino Filium sibi creavit ^e, fundavit ^f, genuit, fecit: et manet ipse Filius impartibilis, immutabilis, cum Deo Patre in sempiternis sæculis sine fine ^g. Et quia volente et definiente, jubente Deo Patre omnipotente, per

¹ Cod. præstarent. Immo et in præced. dic ne mentiri, et ex aliquo.

² Deest fidem in cod. Item mox credi.

³ Cod. oportere.

⁴ Cod. corporea comparatione.

⁵ Cod. sensum.

⁶ Notemus capitulum pro capitulum.

⁷ Cod. sine initium.

⁸ Cod. sine finem.

⁹ Ita cod.

¹⁰ Ita cod.

¹¹ Cod. Patri.

^a Hoc loco utitur Ambrosius, de Sp. S., III, 10, ad demonstrandam Spiritus sancti divinitatem: quæ verba adeo Arianos intellexisse ait de Spiritu, ut ea de suis codicibus fraudulenter abstulerint.

^b Locus Joannis III, 6, citatur quidem ab Hilario VII, 50; sed tamen de Filii divina nativitate non usurpat nisi VII, 14. Et revera apud Joannem Christus Dominus loquitur de renatis et baptisate; idque agnoscit etiam Ambrosius, de Sp. S., III, 10, ff. 63; tamen Hilarius satis apte utitur his verbis ut Filium demonstret substantiam habere paternam, nempe esse Deum quia genitus ex Deo; non autem creatum fuisse ut alias res mundanas. Sane si renati baptisato, spiritus sunt, quoniam spiritu renati; multo magis Filius ex Deo spiritu naturaliter natus, spiritus erit: idque consequens fortasse spectavit Hilarius, cum Tertulliano loc. cit. apud nos, p. 210, n. 1, et Phœbadio, cap. 11.

^c Mirari licet impudentem Arianum, qui suam ecclesiam dicit catholicam; nempe, ut suspicor, post Ariminense concilium, de quo glorior Maximinus Arianus, apud S. Augustinum, coll. cum Max., ff. 2; queriturque cum nimia verborum emphasi Hieronymus, adv. Lucif., ff. 19: *Ingenuit totus orbis, et Arianum se esse miratus est.* (Non quia scilicet defecerit tunc recta fides: sed quia, ut ait ibidem Hieronymus, decepti sunt orthodoxi episcopi ab Arianis subdola fidei formula aliisque artificibus.) Et quidem etiam S. Hilarius, in initio libri VI, deplorat infausti Arianis morbum in omnibus ferme Romani imperii provinciis inficientem ecclesias; ita ut hæresis ex

Filium unigenitum Deum Spiritum sanctum, cetera omnia cœlestia et terrestria, visibilia et invisibilia, creata, facta, nata, fundata, constituta, fincta ⁹, condita, substiterunt. Et quod filius in principio, et ante quam descenderet in Maria virgine ¹⁰ semper obediens fuit Deo et Patri suo ⁵. Et quia disponente et definiente Deo Patre ¹¹ omnipotente, per Filium omnes prophetæ dixerunt aspirati, quod ipse Filius venturus esset mittendus a Deo Patre illuminator et Salvator generis humanis: et quod ex Virgine esset sumpturum templum, id est carnem, ut Filius Dei omnipotentis ¹² propter carnis assumptionem Filius hominis et homo pronuntiandus esset, id est Filius David, quia ex semine ejus carnem accepit. Et quia mittente Deo Patre Filius in hoc mundo ¹³ venit, ut

B per suam doctrinam et passionem ¹⁴ et mortem crucis, et tertia die resurrectionem ¹⁵, et ascensionem in cœlis ¹⁶ cum carne ¹⁷ illuc, unde ¹⁸ sine carne descenderat: ut per bonum ¹⁹ baptismi omne ²⁰ genus hominum in se integra fide credentium salvaret, quos etiam Ecclesia ²¹ cognominavit. Et hoc docuisse Dominum et Deum nostrum Jesum Christum in terris, secundum quod illi ²² Deus Pater jussit in cœlis. Et summum sacerdotem esse Filium Deo Patri ^h, et mediatorem esse inter Deum Patrem

¹² Cod. omnipotentis.

¹³ Ita cod.

¹⁴ Cod. passione.

¹⁵ Cod. resurrectionis.

¹⁶ Ita cod.

¹⁷ Cod. cum carnem.

¹⁸ Cod. inde.

¹⁹ Malim donum.

²⁰ Cod. omnem.

²¹ Malim Ecclesiam.

²² Cod. illis.

C

ingenti assecularum numero auctoritatem sibi præsumeret. Porro ab hac diversæ sunt Arianæ fidei formulæ, quas recitat S. Hilarius de Trin., IV, 12, et VI, 5, et contra Auxent., ff. 13; et de Synod., cap. 11, 28, 35, 38. De harum autem formularum multitudine conqueritur idem S. Hilarius, lib. II ad Const. et contra Const.

^d Atqui Didymus, de Trin., I, 33, Filium quoque dicit ἀληθινὸν Θεὸν καὶ οὐκ ἔχοντα πρὸ αὐτοῦ Θεόν. Immo, I, 7, et III, 2, ff. 14, demonstrat cum Paulo atheos fuisse qui Filium Deum non agnoverint.

D ^e En summam Arianæ erroris, quod Filius nempe sit creatura. Porro S. Hilarius, de Syn., capp. 17, 18, sapienter docet vocem *condidit* (seu *creavit*) intelligendam esse ex sequente *genuit*.

^f Etiam apud Hilarium, VI, 4, hæresis Ariana dicit Filium creatum et fundatum.

^g Recole dictum S. Ambrosii, p. 222, n. 1. Præterea de missione Filii, volente Patre, in hunc mundum, repete sis, p. 225, n. 3. Insuper sic Ambrosius, de fide, v, 7: *Si minore[m] putas eum qui mittitur, eo a quo mittitur; discite quod et minor majorem misit. Nam et Tobias Raphaelem archangelum misit, etc. Num et Pilato minor Christus, quoniam Pilatus misit eum ad Herodem? Sermo non præjudicat potestati: Scriptura quem missum dicit a Patre, missum dicit a præside.* Pergit deinde Ambrosius explicare quid in vocabulo missionis intelligendum sit. Eidem objectioni Arianorum naviter occurrit idem Ambrosius, op. cit., lib. II, 9.

^h Sacerdos est Christus secundum humanitatem.

omnipotentem et omnem creaturam : et ipsum esse, per quem reconciliati sumus Deo Patri. Credimus etiam quod Filius postulat a Patre suo : petit etiam et rogat pro omnibus sanctis et pœnitentibus : et quod gratias egit agit ¹ Filius Deo et Patri suo : et quod omnium orationes sive gratiarum actiones Deo et Patri per Filium offeruntur : et quod jubente Deo Patre, Filius ejus ad dexteram suam sedeat ², et interpellat Patrem suum pro nobis : et omnia omnino Deum Patrem Filio subjectisse credimus. Et si omnia Deus Pater Filio subjecti, et Spiritum sanctum subjecti ³. Si autem Spiritus sanctus Filio non est subjectus, non omnia Deus Pater omnipotens Filio suo subjecti. Sed et illud quod scriptum est : *Pater Filio subjecti ; diligit Filium, et omnia dedit in manus ejus ; et omnia mihi tradita sunt a Patre meo ;* ⁴ sic credimus esse : in quo Pater genuit Filium, dixit ei, scito te creaturum omnia, rectorum, et omnibus dominaturum, ut ego voluero, desinivero, jussero tibi. Sed et Filius libentissime hoc ipsud quod a se neque est neque aliquid facit ⁵, sed Dei opificium in sua natura claritatis sine dubio ostendit, ministerium suum cum cæteris creatis exhibens, Dei providentia hominibus deserviens, velut gigans exultans, currens viam ab Oriente usque ad Occidentem, naturæ suæ claritatis omnibus portans lumen ; ut respiciens ad eum omnis homo rationabilem habens intellectum, gratias agat Deo, qui præparavit hujus claritatem ad lucem vitæ humanæ. Etenim cum hominem aliquem videris præparantem lumen nocte sera, nunquid illo ⁶ lumini gratias agis secundum rationem justitiæ ? Non, sed ei qui præparavit lumen ⁷. Secundum hanc itaque justitiæ rationem, vel naturalem utens intellectum ⁸, solum opificem hujus et largitorem magnificare debes ; et ei, qui tibi condonavit hujus luminis visum, gratias agere debebis ; ut et tu quemadmodum sol exhibet tibi deservitionis ministerium, secundum Dei providentiam, quorum ⁹ debitor

¹ Ita cod. *egit agit*.

² Ita sch. Sic alibi auctor noster in dativo casu toto.

³ Utor cum quarto casu, id quod ipse Cicero facit, de Rep.

⁴ Ita sch. pro *quarum rerum*. Vel scribe *quarum* referens ad *gratiarum*.

⁵ Ita sch. non *in sole*. Si scribes *soli*, cum Hebraica lectione consenties. (Ps. Hebr. xix, Lat. xviii, 5.)

ut pulchre disserit Ferrandus. epist. Casin., ff, 14, 15. ¹⁰ Ambrosius de Fide, II, 12: *Sedet ad dexteram Patris Filius : num tibi videatur inferior, qui ad dexteram sedet ? num injuria Patris, qui ad sinistram sedet ? Pater honorat, et tu injuriam putas ? Pater mavult id esse pietatis exemplum, et tu putas præceptionis imperium ?*

¹¹ Imo creaturas, non Deum Spiritum sanctum, Pater Filio subjecti. Lege Augustinum de Trin., vi, 7, 12. Errorem Arianorum qui sub vocabulo *omnia* (cum de creatis sermo erat) comprehendebant etiam Spiritum sanctum, castigat Didymus a me jam laudatus, p. 213, n. 5. Item Fulgentius, contra Fab., fragm. xxxiv.

¹² Hujus loci evangelici elegantissima est Didymi de Sp. S., ff. 37, interpretatio dum probat unam

es, gratiarum actiones largitori tuo reddas, qui solem propter tuum constituens beneficium posuit in cœlo, ita ut luceat super terra. Ita est itaque quod dictum est : *Sole ¹³ posuit tabernaculum suum ; et ipse tamquam sponsus procedens de thalamo suo, exultavit ut gigas ad currendam viam : a summo cœlo egressio ejus ; et occursus ejus usque ¹⁴ ad summum ejus ; et non est qui se abscondat a calore ejus*. Tu itaque si permanens in erroris tui ¹⁵ ignorantia, negas unius Dei esse opificium, hanc quæ videtur creaturam ¹⁶, et secundum insipientiæ tuæ impietatem plurimum ¹⁷ deorum ¹⁸, qui non sunt, esse affirmas opus ; evidentissime ipsa creatura, aspectu ¹⁹ naturæ suæ, erroris arguit insipientiam ; cum invicem ordinem custodiens, et temporum propria observans, et se ²⁰ invicem succedens, et tamquam ex unanimitate, secundum unius Dei providentiam ²¹, usum ministerii sui hominibus exhibens. Manifestum est itaque quia qui creavit cœlum, ipse creavit et luminaria in cœlo ; ipse quoque et terram creavit, et universa quæ sunt super terram. Hujus autem indicium evidentissimum hoc est, quod ea quæ....

FRAGMENTUM XVIII.

... Nativitas ejus ante æterna tempora est. Si aliquid in rebus est, quod antevenit æternitatem, erit aliquid profecto quod sensum æternitatis excedat. Tua enim res est, et unigenitus tuus est : non portio, non protensio, non secundum efficientiarum opinionem nomen aliquod inane ; sed Filius, Filius ex te Deo Patre, Deus verus, et a te in naturæ tuæ unitate genitus ; post te ita constendus, ut tecum : quia æternæ originis suæ auctor æternus es. Num dum ex te est, secundus a te est, dum vero tuus est, non ¹ es separandus ab eo : quia nec sine tuo ² constendus es aliquando ; ne aut imperfectus sine generatione, aut superfluous post generationem ³ arguaris. Item Phœbadi aquitane socio ⁴ Hilari. ⁵ Qui ergo probaverit sine verbo, sine ratione, sine sapientia,

⁶ Sch. *adque*.

⁷ Sch. *tuæ*.

⁸ Sch. *hæc creatura*.

⁹ Sch. *plurimum*.

¹⁰ Sch. *ævidentissimæ ipse creatura aspectu*.

¹¹ Ita cod.

¹² Sch. *providentiæ*.

¹³ Nempe *Filio*.

¹⁴ Schedæ *generatione*.

¹⁵ Ita sch.

esse Trinitatis operationem : *Filius non potest a semetipso quicquam facere, quia a Patre non potest separari*. Item Hilarius, de Trin., ix, 47, 48, et xi, 12, eadem utitur qua Didymus argumentatione, sed pluribus verbis dilatata. Tum idem Didymus, de Trin., I, 36, in hujusmodi locutionibus nihil aliud agnoscit nisi divinarum personarum concordiam.

¹⁶ Papæ ! non est tamquam lucerna quædam Filius Dei. Porro Christus dixit honorificari Patrem ab eo qui Filium honorificat.

¹⁷ Ex initio certe opusculi primi constat, loqui auctorem nostrum etiam contra idololatrias.

¹⁸ Hactenus lacunam codicis supplevi ex Hilario, de Trin., xii, 54.

¹⁹ Ex Phœbadio contra Arianos op. I, cap

sine virtute, sine spiritu, aliquando Patrem fuisse, A his probavit. Filium cum Patre et in Patre ante omne principium non fuisse. Et tamen nescio, si his virtutibus carens, possit Deus dici. Non modo enim Deus, qui in sua sempiternitate perfectus est, sed ne creatura quidem illa secundum genus suum inconsummata constavit¹. Non potest quid esse, si non sit; non autem erit, si illi defuerit quod esse debet. Totum igitur defuit Patri, si aliquid defuit. Totum defuit autem, si Filius suus, hoc est virtutum suarum plenitudo, initium non caret². Et necesse est hanc opinionem in alterutram blasphemiam partem profane³ sacrilega definitione transire. Aut enim Pater credendus est cum Filio suo initium fuisse sortitum, quia sine Filio suo, hoc est sine virtutibus fuisse non potuit; etenim⁴ huic illorum B initio nescio quis tertius Deus: aut si solus Pater sine initio dicitur, utique⁵ ad Filii generationem imperfectus fuisse dicendus est. Imperfectus enim, si coeperit habere quod ante non habebat, et habere tamen debuit. Denique habere voluit⁶ semper, qui semper debuit esse perfectus; quia non accipit augmentum quidquid occupavit totum. » Item Ambrosius^a quemadmodum confirmavit suprascripta Hilari et Phœbadi. « Dicit aliquis, quomodo generatus est Filius? quasi sempiternus, quasi verbum, quasi sapientia, quasi splendor lucis æternæ^b: quia splendor operatur, ut nascitur. Apostoli istud exemplum est, non⁷ meum. Noli ergo credere quod iverit vel momentum aliquod quod fuerit sine sapientia Deus, aut sine splendore lux. » Item Ambrosius^c: « Accipe C aliud quod clareat; Filium sempiternum Apostolus dixit, quod sempiterna ejus virtus sit atque divinitas. » Item Phœbadius^d: « Hic blasphemiam æstus, hic^e totus⁹ sacrilegus dolor, quod in Patre et Filio recipitur Deus unus. » Item Phœbadius: « Pater Deus et Filius Deus, Spiritus sanctus Deus, et hæc omnia unus Deus. »

FRAGMENTUM XIX.

.....tre et exterminabitur malum a vobis. Item in

¹ Ita sch. pro *constabit*.

² Careo cum quarto casu est etiam apud Frontonem.

³ Ed. *profana*.

⁴ Ed. pro *etenim* habet et erit auctor.

⁵ Sch. *dicturoque* pro *utique*.

⁶ Ed. *melius debuit*.

⁷ Sch. *nomen* pro *non*.

⁸ Sch. *hunc*.

⁹ Male in cod. *dictus* pro *totus*.

¹⁰ Ita sch.

¹¹ Ita sch.

^a De Fide, 1, 13.

^b Confer Fulgentium, contra Fab., fragm. xxii, xxiii.

^c De Fide, 1, 10.

^d Op. 1 contr. Arianos, cap. 22.

^e Quomam in scripto?

^f Codicis hiatus prohibet nos quominus de his litteris Constantii accuratius cognoscamus. Ceteroquin comperitum est hunc cesarem ab Arianis episcopis et hæresi circumventum multa perperam sanxisse, orthodoxos episcopos edictis damnasse. (Vetuisse eum edicto vocabulum quoque *homousion* notissimum

Deteronomium¹⁰: *Describet sibi Deteronomium istum¹¹ in libro leuitis¹² et sacerdotibus, ut sit cum eo; et leget eum omnes dies vitæ suæ, ut discat metueret Dominum Deum suum, et observare omnia præcepta ejus, et justitias has facere, ut non exaltetur cor ejus a fratribus suis; sed non transgredietur a præceptis dextra vel sinistra, ut sit longævus in principatu suo ipse et Filius¹³*. Item in Deteronomium: *Et non solis vobis ego dispono Testamentum hoc et maledicta, sed et his qui comitantur vobiscum hodie in conspectu Domini Dei vestri, ut his qui non vobiscum hodie*. Item in Deteronomium: *Et dicent omnes gentes terræ, quare fecit Dominus sic terræ hæc? quæ est hæc ira furoris ingens? Et dicent, propter quod dereliquerunt Testamentum Domini Dei patrum suorum, quod disposuit B patribus ipsorum, cum eduxit illos de terra Ægypti. Et euntes servierunt diis alienis, et adoraverunt eos quos non noverant, et non permanserunt ad Dominum Deum suum. Et iratus furorem¹⁴ Dominus super terram illam, induxit super eam secundum omnia maledicta Testamenti, quæ scripta sunt in hoc libro. Et abstulit eos Dominus a terra eorum in furore et ira et exacerbatione magna nimis: et projecit eos in terram aliam; et cætera. Hoc jus divinum, has Scripturas sanctas defendit Constantinus senior dicens^o: « Licet me sublimissimum atque omnium dominum me sentiam, mortalem me esse cognosco, et quandoque hujus regni gloriam relicturum¹⁵ intelligo. » Quarenda igitur fama æterna, ac¹⁶ sublimia illa quæ ab æterno Domino et a sublimi Deo descendunt¹⁷; quæ divinæ legis¹⁸ promittunt: quod sacra Filii Dei pollicentur; quæ post hujus vitæ decursum ab ipso Filio Dei sponsore exhibentur. Brevis igitur hujus temporis gloria deponatur, ut per fidem sine fide possideatur, quo¹⁹ ipse secundum sacram Dei legem post vinculi mortem daturam²⁰ immortalitatem post brevissimam vitam sine fine polliceri²¹; et cætera. Hoc jus divinum, has Scripturas sanctas defendit Constantius scribens ad sanc^t*

¹⁰ Ita sch.

¹¹ Sch. *filiu*. Sequitur autem mendose in cod. *sinistra vel*.

¹² Ita sch.

¹³ Sch. *relectum*.

¹⁴ Sch. *ad*.

¹⁵ Ita sch. ut supra.

¹⁶ Ita sch. pro *leges*.

¹⁷ Ita sch.

¹⁸ Ita sch.

¹⁹ Ita sch.

²⁰ Ita sch.

²¹ Ita sch.

est.) Litterarum hujusmodi meminisse S. Hilarius, l. 11, 2, ad Const., et Lucifer Calaritanus, ed. Colet., p. 17. Quin adeo Sulpicius Sev., Hist., lib. 11, diserte narrat hæreticam epistolam ab Arianis episcopis Mediolani fuisse sub Constantii nomine compositam et divulgatam. Fidei formulas a Constantio Ariano conditas memorat S. Hilarius, in libro adversus hunc cesarem, ff. 7, et de Synodis, ff. 78. Denique Liberius papa (in Opp. S. Hilarii, frag. v) conqueritur de sermone Constantii cesaris ad populum misso, quo ipse Liberius lacerabatur.

FRAGMENTUM XX.

.....^a prophetas Dei. Et cum audissent pseudopphetas qui erant cum Ochusia¹ filium Achab, qui fuerat doctor eorum Gamarias² de monte Ephrem, et ipse fuit frater Sedeciae, suavitatem Ochodiam regem Gomorrae et occidit Michæam. Et cognovit Bechira, et vidit locum Esaiæ et prophetarum qui cum illo erant; ipse enim habitabat in Betelem; et abiit Hierosolimam, et conjuncti sunt et ipsi Asamar. Et factum est cum venisset Salmanassar rex Assyriorum, et accepisset Samaritanos, et abduxisset nomen. dixit bus in carcerem, et perduxisset eos in montem Medor. ad flumen Gozan, Bechira fuit juvenior, et fugit et pervenit Hierosolimam in diebus Ezechie regis Judæ: non ambulabat in. B revertaris in carnem. Cum enim sustuleris te, tunc videbis. Propter hoc enim missus sum ut veniam. Simpliciter mihi respondet et ait mihi: Et majus me videbis. Hilariter simpliciter loquitur tu. . . [et eminent] iorum ipsius majorum videbis. Propter hoc enim missus sum a septimo cælo, ut⁶ omnia tibi ostendam. Et sustulit me, et ascendi ego ipse in primum solidamentum, et ibi vidi Samael et fortitudinem ejus: et fuit in eo bellum grande, et angeli Sathanæ simul invidentes; sicut enim susus⁷ sic et in terra. Et dixi angelo, qui fuit mecum: Quid est bellum hoc, et quæ invidia hæc? et dixit mihi: Sic est ex qua⁸ oculum factum⁹ est, usque nunc est, sic erit bellum quoad usque veniat quem visurus est, et emundabit eum. Et postea posuit me super solidamentum; et fuit cælum, et vidi ibi sedem in medio, et ad dexteram ejus et ad sinistram angeli erant; angeli ad sinistram¹⁰, qualis¹¹ ad dextram¹²: ad dextram enim claritatem magnam¹³ habuerunt: et laudabant omnes una voce: et sedes erat in medio, et a sinistra postea benedicebant. Fuit autem vox a sinistro, non sicut nec minus erat illis similis; et rogavi angelum qui me ducebat, et dixi ei: Cur mittunt angeli hymnos¹⁴? et dixit mihi: Gloriæ sedentis septimi cæli, qui est perpetui sæculi, et dilecto ejus a quo missus sum ad te. Et imposui me secundum cælum, et fuit altitudo cæli qualis a cælo usque ad terram et ad firmamentum: Et vidi ibi quomodo videram in primo cælo angelos dextros et sinistros et sedes medias.

¹ Cod. Ochusiam.² Cod. videtur Camarias. Sed recte infra.³ Ita cod.⁴ Cod. consiliario.⁵ Ita cod.⁶ Cod. et.⁷ Ita cod. antiqua orthographia ut rusus apud Frontonem.^a Quæ sequuntur, fragmenta duo, nempe XIX et XX, petita videntur ex apocryphis Veteris quoddammodo Testamenti libris.

Nota. — Quoniam in meis ad Ariana fragmenta scholii Hilario Pictaviensi plurimum usus sum, venit mihi in mentem Hilarii alterius Arelatensis, cujus deperditos de fonte ardente versus memorat biographus ejus antiquus (apud Quésnel. op. S. Leon., t. I, p. 367), ego autem nuper legebam in Vaticano codice satis vetere, ubi opusculum quoddam scribitur de mundi miraculis. Immo ante Hilarii versus, fragmentum legitur ex

A hominis, et persecutionem quam passurus est, et contumeliam quam.

FRAGMENTUM XXI.

..... filios voci Micheæ et reliquis prophetis, dicens in eo, in quo prophetiam meam audistis: vidi angelum gloriosum non secundum gloriam angelorum, quos ego semper videbam, sed claritatem magnam et sanctam habentem, quam ego claritatem exponere non possum. Et accessit et tenuit manum meam, et dixit: Et quis es tu, et quod tibi nomen est, et quo me tolles? accepi enim vires loquendi cum eo. Et dixit mihi: Cum te imposuero et ostendero tibi visionem, propter quod⁵ ad te missus sum, tunc intelliges qui sim, nomen autem meum non dicam tibi, eo quod

D

⁵ Ita cod.⁶ Ita cod.¹⁰ Cod. ad sinistra.¹¹ Ita cod.¹² Cod. ad dextra.¹³ Cod. magna.¹⁴ Cod. hymnus.

do Testamenti libris.

deperdita item Julii Titiani (qui sub Commodo vivit) chorographia, quam Servius ad æn. IV, 43, laudat. In eodem opusculo Phœnix quoque Lactantii citatur, et Berosus in Babylonicis. Verum his omissis, tractum illum recitabo, qui J. Titiani Hilarii quoque fragmenta nobis exhibet. Quartum miraculum Æthiæ, cujus montis meminit et ille Julius Titianus his verbis dicens: Montes maximi in Sicilia IV, Erycus, Ne-

brodes, Neptunus, et Æthna : quem videns sæpius A comprehenduntur. Manum quoque si mittas, non flammæ e vertice volvere, sentire orbis prope fide crematur. Hic Hilarius quidem ait :

Si vere exurant ignes, cur vivitis, undæ?
Si vero extinguat undæ, cur vivitis, ignes?
Lympharum in gremiis inimicus conditur ignis :
Communesque ortus imperat alta manus, etc.

Non relulit reliquos versus auctor opusculi, cujus ætas (sæc. vi) inde argui potest, quod in eo memoratur Sigeberti I regis obitus veluti ejus temporis eventus.

* Locus corruptus.

SERMONUM ANTIQUORUM RELIQUIÆ

EX ALIO PALIMPSESTO BIBLIOTHECÆ AMBROSIANÆ.

FRAGMENTUM I.

INCIPIT SERMO III^a.

Dominus noster Jesus Christus ipse est fundamentum, ipse perfectio, ipse angularis. A terra est et a cælo : de cælo enim descendit Deus, et hominem assumpsit de terra, et sociatus est homini. Ecce de cælo, ecce fundamentum, ecce angularem. Hic bene complacuit in hominibus : et his, qui de terra sunt, dedit Spiritum sanctum de cælo ; ut et superiores et inferiores unam faceret Ecclesiam ; hoc est divinitati humanitatem, divinitatem humanitati permiscens^b. Cum autem fundamentum audieris, Dominum intellige : ipsum^c enim fundamentum demensus est. Lapides qui super ædificantur, parem fundamento debent habere mensuram, ut ædificandi^d usibus conveniens fiat

FRAGMENTUM II.

EX SERMONE V.

. quam per speculum intuemur, in eandem imaginem reformati de gloria in gloriam. Sicut enim aliquis regalia vestimenta, purpuram et diadema et cætera similia inspicit, et varietatem miratur, subtilitatem, gratiam, pulchritudinem pretiosorum^e lapidum, et insatiabiliter aspiciens delectatur ; vel quemadmodum^f^g aspicit^h uoⁱ remota et cœlestem imaginem Christi ferventem habentem^j in nobis et intelligentes pulchritudinem ineffabilis luminis intuentur : quemadmodum reformantur de gloria in gloriam, varietatem et pulchritudines diversas, quæ lingua carnali narrari non possunt, imo nec intellectu comprehenduntur, quanta sint quæ sunt in hoc mundo cum sanctis. Ipsæ enim parabolæ ima-

¹ Malim ipse, ut referatur ad demensus est.

² Cod. ædificanti.

³ Ita cod.

⁴ Cod. quemadmodum. Alibi vero interdum quemadmodum. Immo et quemamm. ; prorsus ut in cod. Verrinarum Ciceronis.

⁵ Spatium vocabuli.

^a Ita legebam in codice ; nisi forte ante III erat C, ita ut sermo sit CIII, quod vix crediderim. Porro ante hunc sermonem explicat in eadem pagina alter his verbis : Ipsa est enim vera Dei agnitio, operatio

B gines quædam sunt : divina enim ab his qui experti sunt agnoscuntur, et ab his in quibus oportuit veritate aspicuntur. Ita igitur debes intelligere aut audire, id est ultra tuam scientiam, ultra sensum ; quamdiu res ipsa mysterii gratiam^k in mentem tuam infundat. Etenim^l purpura et regalia vestimenta lucrum nullum nec vitam tribuunt videntibus, præter id solum quod delectantur aspectu : divina autem gloria et cœlestis imaginis pulchritudo vitam præstat æternam, charitatem veram, cordis puritatem, cibum cœlestem. Qui igitur hoc intuentur lumen divinum, in sua corda splendificans, nullis rebus occupantur terrenis ; sed prorsus connexi sunt illi pulchritudini. Sicut enim parvulus matrem suam aspiciens in manibus se gestantem, gaudet et lætatur, quoniam vitam lactis sumit ex ea, et in eam aspicit ; ita et verum lumen habentes in se, attendentes ad hoc, requiescunt et gaudent gaudio quod non potest enarrari : ex ipso enim indiscunt^m immortalem escam, et in ipso vivunt vitam veram in sæculo. Explicit sermo v.

FRAGMENTUM III.

INCIPIT SERMO VI.

Quam dispensationem habet Christi adventus ? Primum ut mundam redderet naturam Adam, et hæreditatem cœlestem donaret Spiritus sancti. Magnum igitur beneficium generi dedit humano, redimendo nos de carcere tenebrarum, et demonstrando viam vitæ, et januam docendoⁿ ¹¹ qua de vinculis exiretur, cum dicit : *Petite et dabitur vobis, pulsate et aperietur vobis*. Per hanc enim januam liberantur volentes querere et pulsare, et in ipsa duplicem gra-

D ⁶ Spatium aliquot litterarum.

⁷ Num pro habitantem ?

⁸ Cod. gratiæ.

⁹ Cod. hæc enim.

¹⁰ Ita cod.

¹¹ Cod. dicendo.

Spiritus sancti. Amen. Explicit de verbo substantiali.

^b Liberiore et vulgari veluti sensu loquitur auctor. Cæterum Christus unus est, non confusione substantiæ ; sed unitate personæ.